

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΠΑΠΠΑ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

Σύγχρονες προσεγγίσεις της μνήμης στον σχεδιασμό των δημόσιων χώρων

Φοιτήτρια _ Παππά Κατερίνα
Επιβλέπων καθηγητής _ Σκουτέλης Νικόλαος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στις μέρες μας γίνεται λόγος για άμορφες στρώσεις αστικοποίησης, οι οποίες εναποτίθενται ισοπεδώνοντας το παρελθόν, ακολουθώντας σχεδιαστικά κλισέ και ορίζοντας έτσι χωρικές ασυνέχειες. Στη χώρα μας το φαινόμενο αυτό είναι ακόμα πιο έντονο, καθώς οι πλατείες και γενικότερα οι αστικές διαμορφώσεις στο κέντρο της Αθήνας αλλά και στην περιφέρεια παρουσιάζουν ομοιομορφία. Η σημερινή θεώρηση του αστικού χώρου από τους νεώτερους Αθηναίους είναι διαφορετική από αυτή των παλαιότερων. Η μεταβολή αυτή της αντίληψης καθιστά αναγκαία μια νέα προσέγγιση της αθηναϊκής αστικής ταυτότητας. Συνεπώς το ερώτημα που τίθεται αφορά την κατεύθυνση και τις ενέργειες με τις οποίες μπορούμε να αναζητήσουμε τη μελλοντική ταυτότητα της πόλης.

Αρχικά, διερευνώνται οι έννοιες «μνήμη» και «ταυτότητα» ως αναπόσπαστο κομμάτι του τοπίου της πόλης και η διαλεκτική σχέση που διατηρούν. Με κύριο άξονα τις αναλύσεις του Heidegger, του Norberg-Shulz, του Halbwachs και του Rossi, γίνεται προσπάθεια αποκρυστάλλωσης της σχέσης μνήμης-ταυτότητας με τον παρατηρητή, δηλαδή ποια είναι τα στοιχεία που οι παρατηρητές φυλάσσουν στην προσωπική τους μνήμη και με ποιο τρόπο τελικά οικειοποιούνται τον χώρο. Το ζήτημα που προκύπτει είναι το πώς οι αρχιτεκτονικές κατασκευές (νοητικές και υλικές) συμβάλλουν στη μεταφορά και έκφραση της μνήμης και κατ' επέκταση στη σύνδεση της αρχιτεκτονικής με τον τόπο. Είναι γεγονός ότι ο δημόσιος χώρος δεν ορίζεται μόνο σε σχέση με τη χωρική του διάσταση και σημασία, αλλά είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό του περιβάλλον και κυρίως με την ανθρώπινη παρουσία. Για να επιτευχθεί αυτή η παρουσία και να αποκτήσει ο χώρος ζωντάνια και οντότητα στον ιστό της πόλης, θα πρέπει κάθε μελέτη να γίνεται αντιληπτή ως οικεία από τους χρήστες, να αποτελεί δηλαδή μέρος της συλλογικής μνήμης. Επομένως, θα πρέπει να επιτυγχάνεται με ευρηματικό τρόπο στο σχεδιασμό η αναδιάταξη των στοιχείων που απαρτίζουν την πόλη, όπως η ιστορία της, πρόσφατη ή μη.

Καθώς το κύριο πεδίο εφαρμογής του αστικού σχεδιασμού είναι ο δημόσιος χώρος, προτείνεται να διερευνηθούν οι τρόποι δράσης στην ενίσχυση της ταυτότητάς του, μέσα από την ανάλυση παραδειγμάτων από το παγκόσμιο αλλά και το ελληνικό αστικό σκηνικό. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις για την κατανόηση του πνεύματος του τόπου παρουσιάζουν σημαντικές διακυμάνσεις ανάλογα με το κοινωνικό, πολιτισμικό και επιστημονικό υπόβαθρο της εκάστοτε ομάδας ερευνητών. Μέσα από αυτό το πρίσμα, προβάλλεται η κρισιμότητα στον σχεδιασμό του τρόπου ενεργοποίησης της μνήμης, καθώς η ιδιότητά της να επανερμηνεύεται ή να ανακατασκευάζεται προδιαγράφει την πρόσληψη των τοπικών ιδιαιτεροτήτων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

09 ΑΦΟΡΜΗ

09 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

10 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

11 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

13 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

19 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 _ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

21 Η ΜΝΗΜΗ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΓΝΩΣΗΣ

23 ΕΓΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

28 ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

31 ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

37 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 _ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

39 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΧΩΡΩΝ

45 Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

48 Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΠΛΑΤΕΙΩΝ

51 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 _ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

53 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

55 SCHOUWBURGPLEIN

61 BANYOLES OLD TOWN

71 PERSHING SQUARE

77 ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΥ

83 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

89 ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΑΦΟΡΜΗ

Αφορμή για την έναρξη αναζήτησης του θέματος της παρούσας ερευνητικής εργασίας στάθηκε η καθημερινή περιήγηση στους δημόσιους χώρους του κέντρου της Αθήνας αλλά και της περιφέρειας αυτής. Η πόλη επεκτείνεται βίαια, κατατρώγει με ακόρεστη βουλιμία κάθε σπιθαμή φυσικού εδάφους, συρρικνώνοντας τον ελεύθερο χώρο.¹ Κεντρική παρατήρηση μας ήταν η ερημοποίηση των περισσότερων πλατειών καθώς και η απουσία χαρακτήρα και ταυτότητας από αυτές, κυρίως τις βρισκόμενες στην περιφέρεια, με αποτέλεσμα την αδυναμία αυτών των χώρων να προκαλέσουν το ενδιαφέρον για κοινωνική συμμετοχή. Η ταχύτητα και ο καταναλωτισμός που χαρακτηρίζει τη σημερινή εποχή, οδήγησαν στην εμφάνιση διαμορφώσεων οι οποίες παρουσιάζουν έντονη ομοιομορφία. Ταυτόχρονα οι συζητήσεις για το ζήτημα της μνήμης στα πλαίσια του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού οι οποίες αφορούσαν τις αιτίες που ένα αντικείμενο, ένας χώρος και στην περίπτωση μας, ο δημόσιος χώρος, αποκτά σημασία και ιδιαιτερότητα και διαφυλάσσεται στην μνήμη των χρηστών, ως τοπίο, συνέβαλαν σημαντικά στην διαμόρφωση του πεδίου της έρευνας.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σκοπός της εργασίας είναι η ερμηνεία των τεχνικών σχεδιασμού πλατειών ως φορέων της ταυτότητας του τόπου στον οποίο εντάσσονται, και η αναζήτηση των χειρισμών που χρησιμοποιούν οι αρχιτέκτονες έτσι ώστε αυτό να επιτυγχάνεται σε σχέση με τις προθέσεις τους. Στην προσπάθεια να μελετήσουμε, με ποιον τρόπο τελικά αποτυπώνονται όλα αυτά τα στοιχεία, της αντιληπτικής, των αισθήσεων, της μνήμης και της οικειοποίησης, γίνεται αντιληπτός ο καθοριστικός ρόλος της αρχιτεκτονικής. Για την επίτευξη της ερμηνείας αυτής χρησιμοποιούνται τόσο πρωτογενή (φωτογραφικό υλικό) όσο και δευτερογενή στοιχεία (βιβλιογραφικές αναφορές και άρθρα).

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η εργασία εστιάζει στο δημόσιο χώρο και συνεπώς πραγματεύεται ζητήματα και δράσεις που εντάσσονται στα πλαίσια του αστικού σχεδιασμού. Διαλέξαμε να ασχοληθούμε κυρίως με αρχιτεκτονικές μελέτες των τελευταίων 60 ετών. Τα παραδείγματα αυτά παρουσιάζουν ετερογένεια προς τις αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις απόδοσης της μνήμης.

A. Αρχικά, διερευνώνται οι έννοιες μνήμη και ταυτότητα ως αναπόσπαστο κομμάτι του τοπίου της πόλης και η διαλεκτική σχέση που διατηρούν. Τα τελευταία χρόνια, έχει αναδειχθεί ένα αυξανόμενο σώμα της βιβλιογραφίας που πραγματεύεται τη σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τα αποτελέσματα της συλλογικής μνήμης και της ταυτότητας. Η κοινή άποψη είναι ότι η κοινωνική ή συλλογική μνήμη παράγεται μέσα από εικόνες αντικειμένων, καθώς και χωρικών αναπαράστάσεων αλλά και αντανακλάται σε αυτές.

B. Στο επόμενο τμήμα της εργασίας θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε την έννοια του δημόσιου χώρου και να αναδείξουμε τη σημαντικότητα της προστασίας και της ενίσχυσης της ταυτότητας ειδικά στο δημόσιο χώρο. Με κύριο άξονα τις αναλύσεις του Heidegger, του Norberg-Shulz, του Halbwachs και του Rossi γίνεται προσπάθεια αποκρυστάλλωσης της σχέσης μνήμης-ταυτότητας με τον παρατηρητή, δηλαδή ποια είναι τα στοιχεία που οι παρατηρητές φυλάσσουν στην προσωπική τους μνήμη και με ποιο τρόπο, πως τελικά οικειοποιούνται τον χώρο. Η παρατήρηση εισέρχεται από τους αισθητήρες του σώματος, αποθηκεύεται στη μνήμη και αποτυπώνεται εντέλει, είτε μέσω της αναγνώρισης των ιχνών στο ίδιο το τοπίο, είτε μέσω της αρχιτεκτονικής στη δική μας περίπτωση. Στις μέρες μας υποστηρίζεται ότι η ιδιωτικοποίηση, κυρίως μέσα από τη παγκοσμιοποίηση, σε συνδυασμό με την έλλειψη επαρκούς κρατικής μέριμνας για την προστασία της τοπικής ταυτότητας αλλά και του ίδιου του δημοσίου χώρου ως τέτοιου έχει οδηγήσει στην αποδυνάμωσή της.

Γ. Καθώς το κύριο πεδίο εφαρμογής του αστικού σχεδιασμού είναι ο δημόσιος χώρος, προτείνεται να διερευνηθούν οι τρόποι δράσης στην ενίσχυση της ταυτότητάς του. Για το σκοπό αυτό θα παρουσιαστούν στο τρίτο μέρος τέσσερα παραδείγματα διαμόρφωσης πλατειών, αρχικά από το διεθνή χώρο, που έχουν ως αντικείμενο την ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας, και τέλος από τον ελληνικό χώρο και συγκεκριμένα της πλατείας Μοναστηρακίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Για να αποκτήσει ένα υπαρξιακό έρεισμα, ο άνθρωπος πρέπει να είναι ικανός να προσανατολιστεί, πρέπει να ξέρει που βρίσκεται. Αλλά πρέπει επίσης να ταυτιστεί με το περιβάλλον, δηλαδή, πρέπει να ξέρει πως και ο ίδιος είναι ένας συγκεκριμένος τόπος.¹

Για να εννοηθεί και να βιωθεί ο γεωγραφικός χώρος ως τόπος, πρέπει να επιδεικνύει ένα σύνολο χαρακτηριστικών. Η ικανότητα εστίασης στο χώρο των ανθρώπινων προθέσεων, εμπειριών και συμπεριφορών αποτελεί θεμελιώδη ποιότητα για τον τόπο καθώς και η σταθερότητα, ο προσανατολισμός, η αναγνωσιμότητα, η ύπαρξη νοημάτων και αξιών, η ανάπτυξη συναισθηματικών δεσμών, ατομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων.² Ο χώρος λοιπόν εμποτίζεται με ποιότητες και ιδιότητες και προκύπτει ο τόπος, ο οποίος προσδιορίζεται στη συνέχεια μέσα από την ιδιαίτερη ταυτότητά του.

Ο τόπος έχει χαρακτήρα που συγκροτείται από το σύνολο των ιδιαζόντων χαρακτηριστικών των μορφών κάθε είδους που τον αφορούν, και από τη στιγμή που έχει πλέον μια οντότητα, μπορούμε και μιλάμε και για φυσιογνωμία.³ Στην αστική θεωρία η ταυτότητα του τόπου θεωρείται ως «μοναδικότητα της οντότητας ενός τόπου, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το τοπίο του, μέσα από αυτό που προσφέρει η αντιληπτική εικόνα του»⁴ και ως «τη μοναδική και οικουμενική σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε ένα συγκεκριμένο τόπο και στις κατασκευές που υπάρχουν σε αυτόν».⁵

1_ Norberg-Schulz C. (2009), [1979], *Το πνεύμα του τόπου. Για μια φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, σελ.20

2_ Ευφροσύνη Τσακίρη, *Ο δημόσιος χώρος ως φορέας ωφέλειας για την ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας – πολιτισμικού αγαθού που ανήκει σε όλους και οι κίνδυνοι από την ιδιωτικοποίησή του*, άρθρο, σελ.3

3_ Στεφάνου Ιωσήφ (2003), *Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης-η περίπτωση της Ερμούπολης*, άρθρο για την παρουσίαση εργαστηρίου πολεοδομικής σύνθεσης, Ε.Μ.Π., σελ.1

4_ Στεφάνου Ι. & Στεφάνου Ι. (1999), *Η περιγραφή της εικόνας της πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ., Αθήνα, σελ.61

5_ Rossi A. (1991), [1966], *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, σελ.190

Η ανάγκη του σύγχρονου ανθρώπου για διατήρηση θραυσμάτων του παρελθόντος μέσα στο συνεχές αστικό τοπίο των μεγαλουπόλεων συνδέεται με την ανάγκη του για σύνδεση με το παρελθόν του και τις ρίζες του, καθώς ο σύγχρονος τρόπος ζωής τον οδηγεί με μεγάλη ταχύτητα προς το μέλλον και τις εξελίξεις που αυτό επιφέρει τόσο στο αστικό περιβάλλον, όσο και στο τρόπο ζωής του.⁶ Παράλληλα, οι μεγάλες διαστάσεις που παίρνει το συγκεκριμένο φαινόμενο της διατήρησης της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελώντας κύριο θέμα διεθνών συσκέψεων και συνεδρίων, αποκαλύπτει τις διαστάσεις και την καθολικότητα του φαινομένου, που απορρέει από μια γενική ανάγκη της ανθρώπινης ύπαρξης για σύνδεσή της με την ιστορία και το παρελθόν της. Όπως τονίζει και ο Kevin Lynch στο έργο του *The image of the city*, ένα διακριτό και αναγνώσιμο αστικό περιβάλλον προσφέρει όχι μόνο την ασφάλεια αλλά τρέφει το δυνητικό βάθος της ανθρώπινης εμπειρίας μέσα σε αυτό.⁷

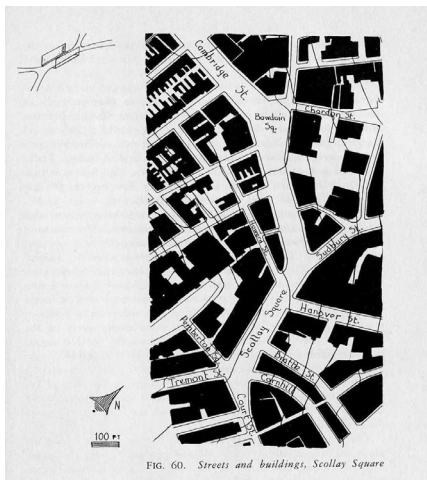

FIG. 60. Streets and buildings, Scollay Square

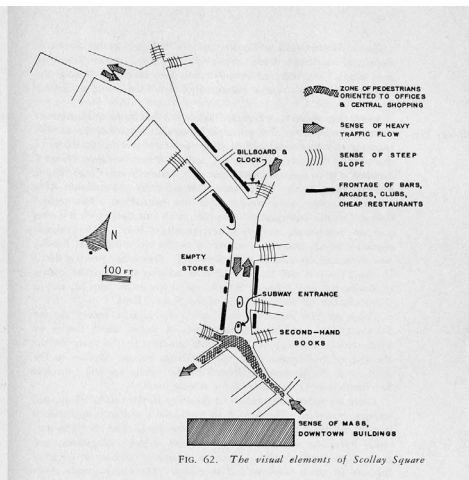

FIG. 62. The visual elements of Scollay Square

εικόνα 1_ Kevin Lynch, *The image of the city*

6_ Πετρίδου Ζωή, *Όψεις του αστικού τοπίου στο Δημόσιο χώρο*, Ερευνητική εργασία, Διατμηματικό πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στο Α.Π.Θ., Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου, Σεπτέμβριος 2005, σελ.4

7_ Kevin Lynch (1960), *The image of the city*, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, σελ.5

Αν θέλαμε να προσδιορίσουμε αναλυτικότερα τα στοιχεία εκείνα που συνεισφέρουν στην ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης ταυτότητας για τον τόπο, θα έπρεπε να κάνουμε μια κατάταξη αυτών σε αισθήσεις, συναισθήματα και νοήματα, που προέρχονται από υλικά ή άυλα ερείσματα. Μεταξύ των υλικών ερεισμάτων θα επισημαίναμε την ελκυστικότητα του φυσικού τοπίου που μπορεί να αποτελείται από φυσικά στοιχεία, όπως νερό, όρη, πράσινο και άλλα υλικά που διαμορφώνονται σε σημεία, διαδρομές και επιφάνειες οριζόντιες και κατακόρυφες, τη μορφολογική ποικιλία, το ενδιαφέρον, την πρωτοτυπία, την αναγνωσιμότητα του ανθρωπογενούς τοπίου που αποτελείται από κενά και πλήρη, ή κτίσματα, ύπαιθρο και δρόμους και ακόμη από μικρότερα στοιχεία πλήρωσης του χώρου, σταθερά, όπως μικρο-κατασκευές, ταμπέλες, σήματα, χρηστικά ή άλλα αντικείμενα και κινούμενα, έμψυχα και άψυχα. Τα άυλα ερείσματα αποτελούνται από σκέψεις, συνειρμούς, σημασίες, που σχετίζονται με την ιστορία, τις παραδόσεις, τις συνήθειες, τις θρησκευτικές αντιλήψεις κλπ ενός τόπου. Οι αισθήσεις δεν περιορίζονται στην όραση, αλλά συμπεριλαμβάνουν την ακοή, τη γεύση, την αφή, έτσι τα υλικά ερείσματα επιδρούν με πολλούς τρόπους, μέσα από ήχους, μυρωδιές, υφή των υλικών κλπ. Τα συναισθήματα και τα νοήματα εξαρτώνται από υλικά στοιχεία, όπως ιστορικά κτίρια, νοοί, παραδοσιακές διαδρομές κλπ. και από άυλα, όπως μύθους, ταμπού, απαγορεύσεις, κλπ.⁸

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η ταυτότητα ενός τόπου διαμορφώνεται από πολυποίκιλα στοιχεία του, που δύναται να αλληλοεπιδράσουν μεταξύ τους και με τον άνθρωπο με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Η διαδικασία με την οποία συγκροτείται, διατηρείται, ενισχύεται ή αποδυναμώνεται και χάνεται η ταυτότητα του τόπου δεν είναι απλή και προφανής, συνεπώς για την προστασία της μεριμνούν πολλές επιστημονικές ειδικότητες. Η εστίαση στη διαχείριση των υλικών ερεισμάτων του χώρου είναι ζήτημα που αφορά όλες τις κλίμακες σχεδιασμού επειδή σήμερα ακόμα και στο επίπεδο των πολεοδομικών προτάσεων αναζητείται η τελική εικόνα, το πώς δηλαδή συναρμολόζουν τα επιλεχθέντα υλικά με το δομημένο περιβάλλον. Αν και δεν είναι εύκολο να διαχωριστούν τα πεδία εφαρμογής των τριών ειδικοτήτων, κυρίως η κλίμακα και η φύση των ερεισμάτων που πραγματεύεται ο σχεδιασμός προσδιορίζει το σχετιζόμενο πεδίο για κάθε ειδικότητα. Έτσι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός εξειδικεύεται περισσότερο στα κτίσματα, στη μικρή κλίμακα και τους ιδιωτικούς χώρους, ο τοπιακός σχεδιασμός-ενοώνοντας το τοπίο- διαχειρίζεται τα στοιχεία του φυσικού τοπίου, ενώ ο αστικός σχεδιασμός εφαρμόζεται σε μεγαλύτερες κλίμακες και αφορά περισσότερο τον δημόσιο, παρά τον ιδιωτικό χώρο.

8_ Στεφάνου Ι. & Στεφάνου Ι. (1999), *Η περιγραφή της εικόνας της πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ., Αθήνα, σελ.62

Ο άνθρωπος μπορεί εύκολα να ταυτίσει τον εαυτό του με την εστία του, δύσκολα όμως και με την πόλη, μέσα στην οποία βρίσκεται η εστία αυτή. Το “να ανήκεις” είναι μια βασική συναισθηματική ανάγκη που οι συνειρμοί της είναι της απλούστερης τάξης. Από το “να ανήκεις” –ταυτότητα- προκύπτει το πλούσιο συναισθημα της φιλικής συμπεριφοράς των γειτόνων. Το μικρό στενό δρομάκι της φτωχογειτονιάς πετυχαίνει εκεί που τα ευρύχωρα αναπτυξιακά προγράμματα αποτυγχάνουν.⁹

Ο Heidegger στο «Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος» αναλύοντας το ποίημα του Hayderlin μας γνωστοποιεί την έννοια του ποιείν ως κτίζειν και ως απαραίτητη προϋπόθεση για το κατοικείν. Αναφερόμενος στην ποιητική διαδικασία τονίζει ότι είναι εκείνη η οποία αφήνει πρωτίστως να εισέλθει το κατοικείν του ανθρώπου στην ουσία του.

*«Μόνο το ποιείν επιτρέπει πραγματικά το κατοικείν».*¹⁰

Το τελευταίο κατά τον Χάιντεγκερ δεν συγχέεται με την συνηθισμένη αντίληψη της απλής κατοχής ενός καταλύματος. Αντιθέτως ένας άνθρωπος κατοικεί όταν βιώνει το χώρο και τον αντιλαμβάνεται με όλες του τις αισθήσεις και τις κινήσεις. Συσχετίζοντας λοιπόν τα λεγόμενα του Χάιντεγκερ με τα παραπάνω οδηγούμαστε στην παραδοχή ότι οι άνθρωποι δένονται με έναν τόπο όταν αφήνουν το δικό τους αποτύπωμα σε αυτόν, όταν οι ίδιοι δημιουργούν και κτίζουν σε αυτόν όχι με τρόπο αυθαίρετο αλλά καθοδηγούμενοι από το πολιτισμικό τους υπόβαθρο.

⁹ Frampton Kenneth, *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική – Ιστορία και κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ.243

¹⁰ Heidegger Martin, *«Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος»*, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα, 2008, σελ.25

εικόνα 2_
Aldo van Eyck, Amsterdam Playscapes

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1_

ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Η ΜΝΗΜΗ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΓΝΩΣΗΣ

Η μνήμη έχει πολλές εκφάνσεις. Δε σημαίνει απαραίτητα προσήλωση στην ιστορία ή σε συγκεκριμένες ιδέες και τυπολογίες. Αντιθέτως, θα μπορούσε να ερμηνεύεται ως η ανάγνωση των υφιστάμενων στοιχείων του τόπου και των επαναπροσδιορισμό τους σε ένα νέο πλαίσιο.

Σκοπός στη συνέχεια της μελέτης είναι η ανάδειξη της αξίας της συλλογικής μνήμης για την διαμόρφωση ταυτότητας σε μια κοινωνία.¹¹ Οι μνήμες που συγκροτούν την ταυτότητά μας και μας παρέχουν ένα πλαίσιο για τη σκέψη και τη δράση μας δεν είναι μονάχα δικές μας· τις έχουμε μάθει, τις έχουμε δανειστεί και τις έχουμε, κατά κάποιον τρόπο, κληρονομήσει μέσα από τις οικογένειες, τις κοινότητες και τις πολιτισμικές παραδόσεις μας. Η σχέση ανάμεσα στον τόπο και τους πολίτες του, πραγματώνεται καθώς, η αρχιτεκτονική, το τοπίο και τα γεγονότα χαράζονται στη μνήμη και καινούργια γεγονότα συμβαίνουν. Η ίδια η κοινωνία προβάλλεται πάνω στο χώρο της, τον παράγει με μια έννοια του όρου που πρέπει να την επεκτείνουμε: ο υλικός μετασχηματισμός του περιβάλλοντος είναι μόνο ένα μέρος της παραγωγής του χώρου. Ωστόσο ο χώρος παράγεται από τον τρόπο που τον εννοεί και τον αξιοποιεί η κάθε κοινωνία.¹²

εικόνα 3_
Δημήτρης Πικιώνης, Διαμόρφωση στην Ακρόπολη και το λόφο Φιλοπάππου

11_ Στην παρούσα εργασία η έννοια της συλλογικής μνήμης ταυτίζεται με αυτή της κοινωνικής, όπως συνήθιζεται από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Μερικοί, βέβαια, τις διαχωρίζουν, προσδίδοντας στην κοινωνική μνήμη μια πιο ευρεία σημασία, που συμπεριλαμβάνει συλλογική, ατομική μνήμη και παράδοση.

12_ Σταύρος Σταυρίδης, Η συμβολική σχέση με το χώρο, εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1990, σελ.18

Η αξία της συλλογικής μνήμης να ιδρύει χώρους, να παγιώνει, δηλαδή, χωρικές συσχετίσεις, μεσολαβείται από την ανάδειξη της κοινωνικής σημασίας του ίχνους. Κοινωνίες και κοινωνικές ομάδες ορίζουν αναγνωρίσιμες τοποθεσίες στις οποίες ίχνη του παρελθόντος αποτελούν το υλικό έρεισμα συλλογικών αναμνήσεων. Το ίχνος αναγνωρίζεται ως προερχόμενο από το παρελθόν, ως αποτέλεσμα, άρα τεκμήριο της ύπαρξης του παρελθόντος. Αν σε μία τοποθεσία κάτι συνέβη ή μία κοινωνική ομάδα θεωρεί ότι κάτι συνέβη ή μία τέτοια ομάδα διηγείται ότι κάτι σημαντικό για αυτή συνέβη, τότε μία τέτοια τοποθεσία τη θεωρούμε τόπο αναφοράς της συλλογικής μνήμης αυτής της ομάδας. Στη δική μας περίπτωση, δεν αναφερόμαστε στο κατά πόσον η μνήμη διαθέτει αντικειμενικό χαρακτήρα, αλλά στο ότι υπάρχουν υλικά σημεία αναφοράς σ' έναν αστικό χώρο, στην ιστορία και στην παράδοσή του, που αντικειμενοποιούν με ποικίλους τρόπους αυτά τα μνημονικά ίχνη. Εξάλλου, η ένωση του παρελθόντος με το μέλλον βρίσκεται στην ίδια την ιδέα της πόλης, που την διατρέχει, όπως η μνήμη διατρέχει τη ζωή ενός ανθρώπου και πάντα δίνει μορφή στην πραγματικότητα και αποκτάει τη μορφή της από αυτήν. Αυτή η ένωση αποτελεί το σταθερό χαρακτηριστικό του συνόλου του χτισμένου τοπίου της καθώς και της ιστορικής γέννησής της. Η μνήμη, λοιπόν, διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στην κατασκευή της ταυτότητας, καθώς συνδέει τα άτομα με το παρελθόν τους, αναδεικνύοντας ακριβώς αυτά τα στοιχεία που παρέμειναν αναλλοίωτα. Και αν λάβουμε υπόψη μας τον καθοριστικό ρόλο που κατέχει η ταυτότητα στη διαμόρφωση του περιεχομένου της μνήμης, όπως ήδη αναφέραμε, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι μνήμη και ταυτότητα είναι δύο έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες.

εικόνα 4_
Berlin Wall Memorial, παράδειγμα μνημονικού ίχνους

Η ΕΓΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΣΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

Η συλλογική μνήμη κατασκευάζει έναν κοινό ορίζοντα, έναν κοινό καμβά εγγραφής του παρελθόντος. Η πόλη ως αρχιτεκτονική κατασκευή διαμορφώνει τις υλικές προϋποθέσεις της συλλογικής μνήμης.

«Όταν μια ομάδα εγκαθίστανται σε ένα τμήμα του χώρου, τον μεταμορφώνει καθ' ομοίωσή της, αλλά συγχρόνως υπόκεινται και προσαρμόζεται στους υλικούς παράγοντες που της αντιστέκονται. Αυτή η ομάδα περιορίζεται στο περιβάλλον που κατασκεύασε. Η εικόνα του εξωτερικού περιβάλλοντος και οι σχέσεις που δημιουργεί μ' αυτό αποκτούν μια κυρίαρχη σημασία στην ιδέα που αυτή η ομάδα σχηματίζει για τον εαυτό της».¹³

εικόνα 5
Enric Miralles, κολλάζ

13_ Maurice Halbwachs, *La memoire collective*, Η συλλογική μνήμη, εκδ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2013, σελ.132

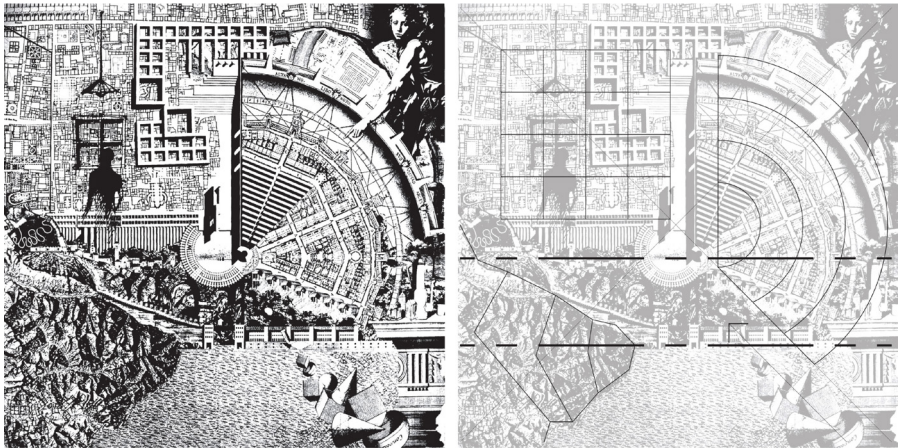
Πρώτος θεωρητικός της συλλογικής μνήμης θεωρείται ο Maurice Halbwachs, ο οποίος, ως οπαδός της σχολής του Emile Durkheim, απέδωσε μεγάλη σημασία στη συλλογική φύση της κοινωνικής συνείδησης.

Ο Halbwachs υποστήριξε, ορθώς, ότι οι κοινωνικές ομάδες συνθέτουν τις δικές τους εικόνες για τον κόσμο, καταστρώνοντας μια συμπεφωνημένη εκδοχή του παρελθόντος, και επέμεινε στο ότι αυτές οι εκδοχές αποκρυσταλλώνονται μέσω της επικοινωνίας και όχι μέσω της ιδιωτικής ανάμνησης. Παρέλειψε, ωστόσο, το ζήτημα του τρόπου με τον οποίο οι ατομικές συνειδήσεις μπορούν να συσχετισθούν με τις συλλογικότητες, από τις οποίες απαρτίζονται, τα άτομα. Αυτό είχε ως συνέπεια να διατυπωθεί μια σύλληψη της συλλογικής συνείδησης περιέργως αποκομμένης από τις πραγματικές διαδικασίες σκέψης κάθε ξεχωριστού ατόμου. Γι' αυτό, όποτε αναφερόμαστε στον όρο «κοινωνική μνήμη», θα εννοούμε «συλλογική μνήμη». Η συλλογική μνήμη κατά τον Halbwachs αποτελεί μία κατασκευή του παρελθόντος υπό το φως του παρόντος. Σύμφωνα με την άποψη αυτή οι συλλογικές αναπαραστάσεις που προκύπτουν από τη μνήμη των ατόμων μιας κοινωνίας δεν συνιστούν μία αντικειμενική πραγματικότητα του παρελθόντος. Βέβαια η συλλογική μνήμη πραγματώνεται από εξατομικευμένη μνήμη του κάθε υποκειμένου όντας το τελευταίο σε ένα ειδικό κοινό πλαίσιο δηλαδή μια ομάδα.

Η μνήμη από την άλλη πλευρά, δεν λειτουργεί ως μηχανική αποθήκευσης του παρελθόντος αλλά αναπλάθεται από το παρόν. Επομένως η μνήμη κατασκευάζεται από τη σκοπιά του παρόντος. Η αρχιτεκτονική της πόλης δημιουργείται από τον άνθρωπο που βιώνει τον χρόνο. Η πόλη εμποτίζεται με τα ίχνη που αφήνει ο άνθρωπος και εκείνος με τα ίχνη που αφήνει ο χρόνος.

Για τον Aldo Rossi ο καθένας μας θα πρέπει να βρει τις «αντιστοιχίες» («corrispondenze») και τις «μαρτυρίες» («testimonianze») ανάμεσα σε εκείνο που προϋπάρχει και σ' αυτό που αναζητούμε σήμερα, ανάμεσα στο καινούριο και στην ανάμνηση άλλων πραγμάτων, κτιρίων, προσώπων. Τα δύο γίνονται ένα στο μυαλό του αρχιτέκτονα. Ο αρχιτέκτονας είναι ο «ερμηνευτής» αυτών των άλλων εικόνων, συναισθημάτων, καταστάσεων.¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Aldo Rossi αναφέρει στο βιβλίο του *Η αρχιτεκτονική της πόλης* «Επεκτείνοντας την άποψη του Halbwachs θα ήθελα να πω ότι η πόλη η ίδια είναι η συλλογική μνήμη των λαών. Και όπως η μνήμη είναι συνδεδεμένη με τα γεγονότα και τους τόπους, η πόλη χαρακτηρίζεται ως ο «locus» (τόπος) της συλλογικής μνήμης. Αυτή η σχέση ανάμεσα στον τόπο και τους πολίτες γίνεται λοιπόν η κυρίαρχη εικόνα, η αρχιτεκτονική, το τοπίο. Και καθώς τα γεγονότα χαράζονται στη μνήμη καινούρια γεγονότα συμβαίνουν στην πόλη. Με αυτή τη συγκεκριμένη έννοια οι μεγάλες ιδέες διατρέχουν την ιστορία των πόλεων και τη διαμορφώνουν».¹⁵

εικόνα 6_
Aldo Rossi, *The Architecture of Analogy*

14_ Βασιλική Πετρίδου, *Η αρχιτεκτονική ως μνήμη* στο έργο του Aldo Rossi, άρθρο, περιοδικό Αρχιτέκτονες, Αθήνα, 2004, Τεύχος 45, σελ.63

15_ Δ. Καννάς – Ε. Κουφέλη, αφιέρωμα «Αρχιτεκτονική Κληρονομιά», περιοδικό Αρχιτέκτονες, Αθήνα, 2004, Τεύχος 47

Η αναλογία και η αναφορά είναι τα δύο χαρακτηριστικά με τα οποία η μνήμη εκδηλώνεται στο έργο του Aldo Rossi. Μέσα από μία συνεχή «μορφολογική αφαίρεση» εμφανίζεται η δύναμη των απλών γεωμετρικών στερεών: κύβοι, κώνοι και κύλινδροι γίνονται αρχέτυπα που «ζωντανεύουν κατ' αναλογία» από τη συλλογική μνήμη.¹⁶ Η συλλογική μνήμη μιας πόλης είναι τελικά μια μορφή συλλογικής μνήμης η οποία δημιουργείται από τη διάδραση μνήμης και χώρου.

Στην αυγή του 21ου αιώνα οι αστικές κοινωνίες αντιμετωπίζουν μια νέα πραγματικότητα, όπου τα φαινόμενα της ετερότητας και της πολυπολιτισμικότητας προβάλλουν εντονότερα. Οι διασπασμένοι και υπό διαμόρφωση κοινωνικοί συνεκτικοί δεσμοί μοιάζουν να καταλύουν την υπόσταση του δημοσίου χώρου ως φυσικού υποδοχέα της συλλογικής μνήμης. Η ανάγκη δημιουργίας νέων κοινωνικών δεσμών θέτει ένα ζήτημα επαναπροσδιορισμού της μνήμης, της λειτουργίας της, των εικόνων και των τεχνικών της.

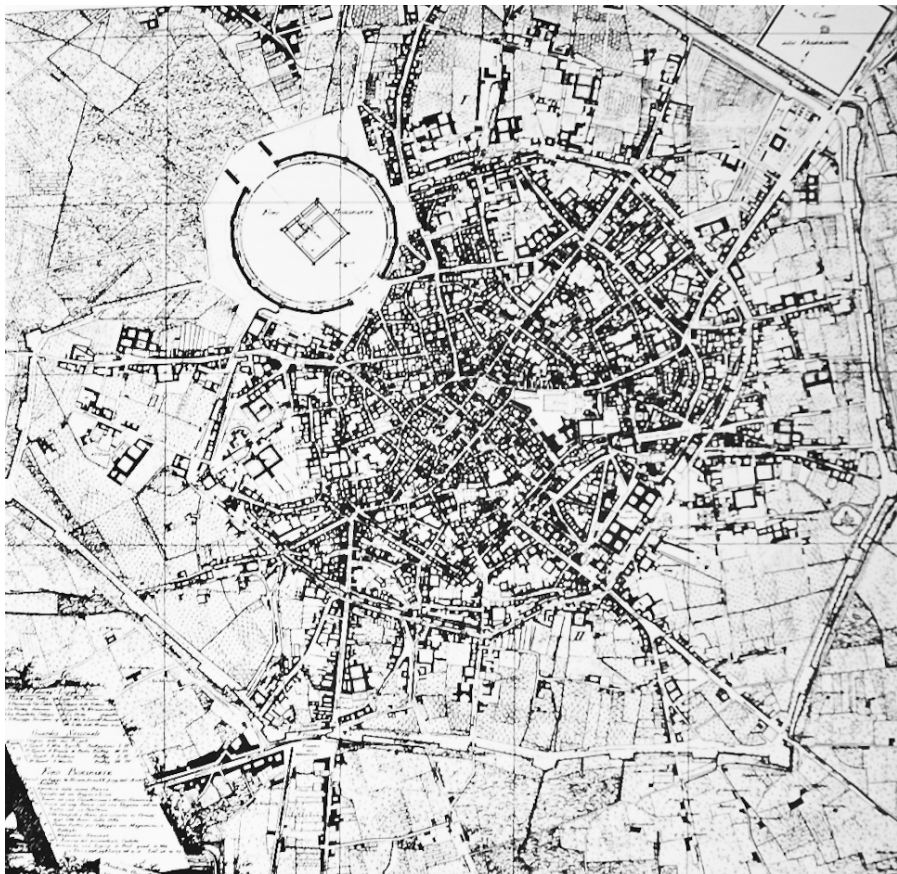
Ο Pierre Nora σημειώνει ότι αυτό το πυκνό φαινόμενο παραγωγής κάθε λογής μνημονικών τόπων οφείλεται στο γεγονός ότι έχει εξασθενήσει η ζωντανή μνήμη των κοινωνιών μας, αυτή που μεταβιβαζόταν παραδοσιακά μέσα από την οικογένεια και τις τοπικές συλλογικότητες, τις εθνικές, τις θρησκευτικές επίσης συλλογικότητες και τις μεγάλες αφηγήσεις τους. Έχουν συρρικνωθεί τα «περιβάλλοντα μνήμης» και έχουν επίσης αλλάξει οι τρόποι με τους οποίους διαμορφώνεται η συλλογική μνήμη, οι τρόποι που μεταβιβάζεται ενώ έχουν αλλάξει οι φορείς της και τα περιεχόμενά της.¹⁷

Ειδικά όσον αφορά τον ελληνικό χώρο το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται εντονότερα λόγω του γεγονότος ότι ο ιστορικός χρόνος παρουσιάζεται χωρικά συμπυκνωμένος, το παρελθόν μιλάει ακόμα ζωντανά με όρους του παρόντος και η έννοια της «μνήμης» είναι παρούσα, βιωματική και σε συνεχή διαφοροποίηση.¹⁸

16_ Βασιλική Πετρίδου, *Η αρχιτεκτονική ως μνήμη στο έργο του Aldo Rossi*, άρθρο, περιοδικό Αρχιτέκτονες, Αθήνα, 2004, Τεύχος 45, σελ.63

17_ Pierre Nora, *"Between memory and history. Les lieux de mémoire"*, Représentations, 1989, σελ. 7-24

18_ Rossi, A. (1991), [1966], *Η αρχιτεκτονική της πόλης*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, σελ.193

εικόνα 7_
Aldo Rossi, Plan of Milan

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

"We may live without her (architecture) and worship without her, but we cannot remember without her".¹⁹

Η σχέση της μνήμης, ατομικής και συλλογικής με το χώρο, δεν αποτελεί ένα πρόβλημα περιφερειακό αλλά αντίθετα βρίσκεται στο κέντρο μιας συζήτησης για την εμπειρία και τις προοπτικές των σύγχρονων πόλεων. Η παρέμβαση σε μια τέτοια συζήτηση χρειάζεται να αναζητήσει μεθόδους και εννοιολογικές επιλογές αντλώντας υλικό από διαφορετικά πεδία έρευνας, όπως την κοινωνική ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία του χώρου, την ιστορία. Τα τελευταία χρόνια, έχει αναδειχθεί ένα αυξανόμενο σώμα της βιβλιογραφίας που πραγματεύεται τη σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τα αποτελέσματα της συλλογικής μνήμης και της εθνικής ταυτότητας.

εικόνα 8_
Eduardo Chillida, Plaza de los Fueros

¹⁹ Ruskin J., *The Seven Lamps of Architecture*, Dover Publications, σελ.178

Η συλλογική μνήμη για να διαμορφωθεί και να εδραιωθεί έχει ανάγκη από ένα μέσο. Χρειάζεται υλικά και οπτικά τεκμήρια που να επαληθεύουν τις ιδέες και τα γεγονότα. Αυτό το μέσο, συνήθως, είναι είτε η αρχιτεκτονική είτε ο γραπτός λόγος (π.χ. συγγράμματα, λογοτεχνικά κείμενα). Και τα δύο εξάλλου είναι μορφές επικοινωνίας. Η αρχιτεκτονική έχει την ικανότητα να περνά νοήματα και να συμβολίζει πράγματα, έχοντας επιπλέον το πλεονέκτημα της εικόνας, η οποία εντυπώνεται σαφώς πιο εύκολα και πιο έντονα σε σύγκριση με ένα κείμενο. Στο έργο του Βάλτερ Μπέντζαμιν «Μόσχαι»²⁰ αντιλαμβανόμαστε την σημασία της πολιτικής ιδεολογίας στην οργάνωση του δημοσίου χώρου, της πόλης και του τρόπου ζωής. Η πόλη και ο δημόσιος χώρος αποτελούν μια αρένα όπου συγκρούονται ιδεολογίες και ταξικά συμφέροντα και έτσι ο χώρος διαμορφώνεται και παράγεται από συγκεκριμένους ανθρώπους αντανακλώντας τα οράματά τους και τις θέσεις τους.

Συνεπώς ανάλογα με τις συμμαχίες που αναπτύσσει με κάθε κοινωνική δομή, κάθε κοινωνική ομάδα ουσιαστικά, η αρχιτεκτονική μπορεί να επιφέρει μνήμες στο αστικό σκηνικό και να αναδεικνύει έτσι τη σημαντικότητα του δημοσίου χώρου ως υλική πραγματικότητα η οποία βιώνεται και μεταδίδει κατά αυτόν τον τρόπο τις μνήμες των μελών της κοινότητας που τον χρησιμοποιεί. Οι αρχιτέκτονες του σήμερα καλούνται πιο έντονα από ποτέ να ενσωματώσουν τα καθοδηγητικά ίχνη που θα διευκολύνουν την ανάγνωση και την ερμηνεία του αστικού γίγνεσθαι. Ο Aaron Betsky μας προειδοποιεί πως «η αρχιτεκτονική πρέπει να είναι ο συνδετικός ιστός του κόσμου που ενοικούμε. Ζούμε σε ένα περιβάλλον που είναι τόσο δύσκολο να ορίσουμε ή και να δούμε που χρειαζόμαστε την αρχιτεκτονική για να μας το καταστήσει κατανοητό, να μας το καταστήσει οικείο, να μας βοηθήσει να μη χαθούμε σε αυτό».²¹

20_ Νικόλας Ίων Τερζόγλου, «Ιδέες του χώρου στον 20° αιώνα», Νήσος, Αθήνα, 2009, σελ.207-218

21_ Aaron Betsky & Erik Adigard, "Architecture must burn, a manifesto for an architecture beyond building", Thames and Hudson, Λονδίνο, 2000, κεφ.1.1

εικόνα 9_
Witherford Watson Mann , Bankside Urban Forest

ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η πόλη είναι συλλογική ανθρώπινη κατασκευή, έργο των ανθρώπινων χεριών και από τη φύση της διαχρονική, ταλαντευόμενη ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Αποτελεί προϊόν του χρόνου. Μέσα από τη σύνθετη ενορχήστρωση του χρόνου και του χώρου γίνεται υλική ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών και η φωλιά της συλλογικής μνήμης.²² Στο αστικό τοπίο συμπυκνώνεται η μνήμη των πολλαπλών ιστορικών χρόνων που έχει γνωρίσει στη μακρά διάρκεια, οι οποίοι συνθέτουν την ιστορία της και εκφράζουν τη διαχρονικότητά της. Πρόκειται για μνήμη των διαφόρων ιστορικών περιόδων, αλλά και μνήμη σημαντικών γεγονότων πρόσφατων ή απομακρυσμένων μέσα στο χρόνο, η οποία ξετυλίγεται από το παρόν προς τα πίσω ακολουθώντας το νήμα της ιστορίας της.

Ο γενικός συνθετικός λόγος της ιστορίας και η εσωτερική, βιωματική λειτουργία της μνήμης αλληλεπιδρούν με τους πραγματικούς χώρους της πόλης και τους φυσικούς τόπους παράγοντας αφηγήσεις, εικόνες, εμπειρίες, αξίες, προθέσεις και νοοτροπίες. Στο τοπίο της πόλης ενσωματώνονται πολλαπλά ίχνη προθέσεων, δράσεων και ενεργειών του ανθρώπου σε μία υλική και πνευματική δομή που επενδύεται με συνεχείς μνημονικές και ιστορικές ερμηνείες. Η πόλη, κάθε πόλη έχει τη δική της μικρή ή μεγαλύτερη ιστορία, η οποία αποτυπώνεται στο τοπίο της. Έχουμε ήδη περιγράψει ότι στον ιστό της αρθρώνονται ίχνη και εμβληματικά σημεία που υφαίνουν ένα νήμα, το οποίο συνδέει το παρόν με το παρελθόν, ένα νήμα όχι υποχρεωτικά συνεχές και αδιατάραχο αλλά με κενά και ασυνέχειες, πολύπλοκο, σύνθετο και συχνά ακατανόητο. Και αυτό γιατί η ιστορία της πόλης, όπως κάθε ιστορία, ούτε ευθύγραμμη είναι, ούτε ενιαία αντιληπτή στο εκάστοτε παρόν.

Η ίδια η μελέτη των υφιστάμενων συμβατικών σημείων της πόλης και της ιστορικής διαδρομής, από τη δημιουργία τους μέχρι σήμερα, αποκαλύπτει μία διαχρονική πορεία αξιολογήσεων και ιεραρχήσεων, αντιδιαμετρικών νοηματοδοτήσεων και συμβολοποιήσεων, ανταγωνισμών και συγκρούσεων, συνειδητών καταστροφών και αποσιωπήσεων, επιλεκτικών αποκαταστάσεων και δράσεων ανάδειξης και προβολής. Το γεγονός αυτό, μας προτρέπει να αναρωτηθούμε τι επιβιώνει ως μνήμη των διαφόρων ιστορικών περιόδων μέσα στην καθημερινότητα της πόλης και πώς η κυρίαρχη τάξη διαχειρίζεται τους συμβολικούς μηχανισμούς για την εγκαθίδρυση αυτής της μνήμης στο δομημένο περιβάλλον της πόλης, δηλαδή, ποια είναι η σχέση των μνημονικών τόπων με την εκάστοτε εξουσία.

22 Πορτάλιου Ε., *Πόλη και Μνήμη: το παράδειγμα της Φλωρεντίας*, περιοδικό αρχιτέκτονες, Αθήνα, 2004, τεύχος 45, σελ.74

Ο υφιστάμενος δομημένος χώρος, διηθημένος από τις αντανakλάσεις των ανθρώπινων δράσεων, αποτελεί ένα από τα ιδανικότερα μέσα διαχείρισης της συλλογικής μνήμης.

«Σήμερα περισσότερο από ποτέ η πόλη είναι ότι πολυτιμότερο έχουμε».

- Rem Koolhaas -

Ο Koolhaas τονίζει πως η αρχιτεκτονική οφείλει να «δημιουργεί πυκνότητα, να εκμεταλλεύεται τη γειτνίαση και την εγγύτητα, να προκαλεί ένταση, να μεγιστοποιεί τις τριβές, να οργανώνει το «ανάμεσα», να προάγει τη διήθηση, να χορηγεί ταυτότητα...»²³

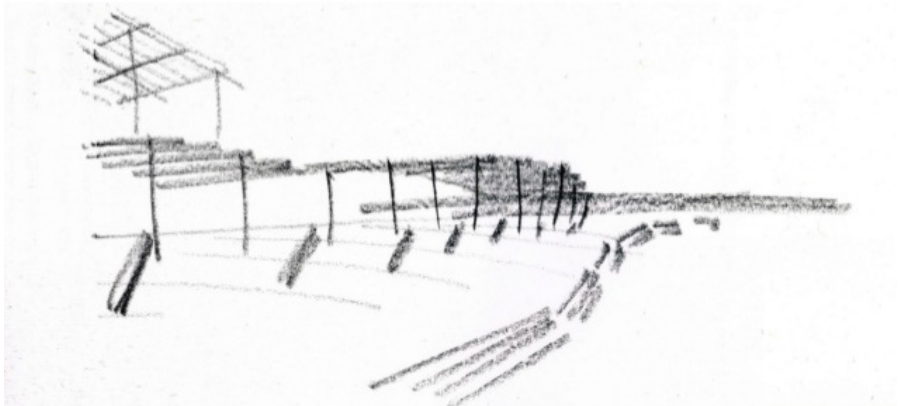
Το σύγχρονο αστικό τοπίο έχει ανάγκη από μία συνεχή και αλληλοκαλυπτόμενη σειρά αναγνώσεων μεταξύ παρελθόντος και παρόντος.²⁴ Η πόλη φέρει μνήμη, τη μνήμη της ιστορίας της. Είναι η γραφή των σκέψεων και των πράξεων που την οικοδομούν («...εμβληματικές σκηνές... τοποθεσίες των ρητορικών νοημάτων») από το σύνολο των δρόμων, των πλατειών, των ναών, των ερειπίων, των δημόσιων χώρων και των μνημείων που την ορίζουν.²⁵ Το σχέδιο πόλης, ορισμένα δημόσια κτίρια και ορισμένοι τύποι κτιρίων στην κλίμακα της πόλης και την κλίμακα της αρχιτεκτονικής αποτελούν αναφορές ριζωμένες στο χρόνο που παραδίδονται από εποχή σε εποχή επιτρέποντας στην πόλη συνολικά να αποκτήσει ρίζες στην ιστορία. Έτσι, οι ποικίλοι χώροι που διαρθρώνουν την πόλη (χώροι κατοικίας, εργασίας, εκπαίδευσης, λατρείας, αναψυχής κ.λπ.) αποτελούν στην ουσία χώρους μνήμης όπου αποτυπώνονται οι τρόποι ζωής των κοινωνικών ομάδων, που την έχουν κατοικήσει και την κατοικούν, οι λειτουργίες της πόλης, η οικονομική και κοινωνική της ζωή και οι δραστηριότητες των κατοίκων της. Οι πόλεις, όμως, δεν είναι μόνο οι τόποι της παραγωγής, της ανταλλαγής και του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, αλλά, μπορούν, επίσης, να ειπωθούν ως πολιτικοί θεσμοί που διατρέχονται από συγκρούσεις και ταυτόχρονα εκφράζουν συμφέροντα και νοήματα. Είναι ο κοινός τόπος των κυρίαρχων και των κυριαρχούμενων τάξεων, επίδικο αντικείμενο και των δύο.

23_ OMA, Rem Koolhaas & Bruce Mau, *S,M,L,XL*, The Monacelli Press, New York, 1995, σελ.692

24_ Σκουτέλης Ν. & Ζανόν Φ., *Μεταλλασσόμενες Πόλεις / Η πόλη και η παράμετρος Αρχαιολογία*, κείμενο, σελ.93

25_ Τερζόγλου Ν., *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*, εκδ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2006, σελ. 274

Με βάση αυτό, θα ήταν δυνατό να ισχυριστούμε πως ο χρόνος αποτυπώνεται στο χώρο με τη μορφή των υλικών καταλοίπων που αναδεικνύουν τη σύγκρουση των σχέσεων στην πόλη, καθώς και την ταυτότητα των αντικρουόμενων δυνάμεων. Μπορούμε για παράδειγμα να αναγνωρίσουμε ποικίλες ζώνες ή περιοχές στις οποίες εδρεύουν οι φορείς εξουσίας ή κατοικούν τα ανώτερα, μεσαία και χαμηλά στρώματα εντός των οποίων διαδραματίζονται συλλογικές δράσεις και ανταλλάσσονται σημεία και νοήματα που παγιώνονται στο χώρο και διαμορφώνουν την οικιστική, οικονομική και πολιτιστική του ταυτότητα, οικοδομώντας γενικότερα και την ιστορικότητα του.

εικόνα 10_
Viaplana - Pinon, Placa de Santz

Το τοπίο συχνά θεωρείται η υλοποίηση της μνήμης, η διαπραγμάτευση συλλογικών και ατομικών ιστοριών στον υπάρχοντα χώρο.²⁶ Η αναζήτηση του παρελθόντος μέσα από απτά χωρικά σημάδια στο τοπίο ως ζωντανές μαρτυρίες του είδους της εξέλιξης που υπέστη μορφολογικά, πολιτισμικά ή οικολογικά αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα για έναν ιστορικό τόπο και τοποθετεί την έννοια της μνήμης ως κεντρικό σημείο αναφοράς στον σχεδιασμό του νέου τοπίου. Το τοπίο της πόλης καθίσταται, επομένως, ένα παλίμψηστο της ιστορίας και της μνήμης και ένα συμπύλημα του χρόνου και του τόπου.²⁷ Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον κωδικοποιούνται σε στρώματα και ίχνη που αποκτούν ένα συγκεκριμένο ορίζοντα σημασιών για τον άνθρωπο, για την κοινότητα των ανθρώπων, για την κοινωνία. Το ίδιο το τοπίο, η τοποθεσία του, οι χρήσεις γης του, τα τοπωνύμια, τα οδωνύμια, τα κτίρια, τα κτίσματα και τα ερείπια, τα μνημεία και οι μνημονικοί τόποι, αλλά και τα μουσεία εντάσσονται στις ιστορικές πηγές.

Οι χώροι της πόλης, με τη ζωή που εγχαράσσεται σε αυτούς, αποτελούν ενεργούς τροφοδότες της μνήμης. Ο άνθρωπος καθίσταται παραγωγός και καταναλωτής, όχι μόνο αστικού χώρου, αλλά και σημείων και σημασιών μέσα σ' αυτόν. Γίνεται πομπός σημάτων και μηνυμάτων που διαπερνούν το «ανθρώπινο σώμα» που αντιπροσωπεύει η πόλη. Χάρης την παρουσία του, αλλά και εξαιτίας της απουσίας του, με τις οικοδομήσεις, αλλά και ταυτόχρονα, με τις ισοπεδώσεις και τις κατεδαφίσεις, βρίσκεται συνεχώς σε διάλογο με το χώρο της πόλης. Αντικρίζει, διαβάζει, θαυμάζει ή αποδοκιμάζει, όλα όσα άλλοι άνθρωποι έχουν δομήσει, συγκροτήσει, χαράξει, και πολλές φορές, παραμορφώσει και καταστρέψει μέσα στην πόλη. Ζώντας σε μία πόλη ή και μακριά απ' αυτή, το άτομο την προσλαμβάνει, κατά μέρη, κατά άξονες και συνολικά ή πιο απλά ως ένα σύστημα σημασιών. Συγκροτεί μία εστία συμβολισμών, καθώς επίσης και μία αιώνια πηγή παραγωγής σημείων, σημάτων, μηνυμάτων και σημασιών. Η πόλη είναι, λοιπόν, γεννήτορας της συλλογικής μνήμης και αντίστροφα λειτουργεί ως οδηγός ανάγνωσης και οικειοποίησης του χώρου της για την κοινωνική ομάδα και τα άτομα. Τροφοδοτεί την εμπειρία που όπως λέει ο Benjamin «είναι υπόθεση της παράδοσης στη συλλογική και την ιδιωτική ζωή. Σχηματίζεται όχι τόσο από επί μέρους δεδομένα, αυστηρά εντοπισμένα στην ανάμνηση όσο απο συσσωρευμένα στοιχεία που συρρέουν στη μνήμη».²⁸

26_ Knapp, A. B. & W. Ashmore, Archaeological landscapes: Constructed, conceptualized and ideational. In *Archaeologies and Landscape: Contemporary Perspectives* (ed. W. Ashmore & A. B. Knapp): σελ. 1-30. Malden Mass: Blackwell.

27_ Κοντογιάννη Χ.-Μητροκανέλου Κ., *Κατασκευάζοντας μνήμες...στο χώρο και στο χρόνο*, ερευνητική εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Ξάνθης, 2013, σελ.87

28_ Πορτάλιου Ε., *Πόλη και Μνήμη: το παράδειγμα της Φλωρεντίας*, περιοδικό αρχιτέκτονες, Αθήνα, 2004, τεύχος 45, σελ.74

εικόνα 11_
Point Supreme, Athens Collage

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2_

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

Σχεδόν όλα τα ρεύματα αρχιτεκτονικής, έθεταν προγραμματικά, με διαφορετικό τρόπο το καθένα το ζήτημα της μνήμης ωστόσο εμείς θα ασχοληθούμε κυρίως με τα πιο σύγχρονα. Η αρχιτεκτονική και ο αστικός σχεδιασμός ως κατεξοχήν υλικές εκφάνσεις της κοινωνίας στο χώρο, χειρίζονται και δραστηριοποιούν τη μνήμη.

Η μεγάλη τομή στην ιστορική εξέλιξη της πόλης και κατά συνέπεια του δημοσίου χώρου γίνεται στη μετάβαση από τον 19ο στον 20ο αιώνα. Η κυριαρχία του μοντέρνου κινήματος καταργεί τις αλληγορίες και το συμβολικό νόημα του σχεδιασμού της Αναγέννησης, επιδιώκοντας μια σαφή ρήξη με το παρελθόν. Το κίνημα, μέσα από την ανάγκη αντιμετώπισης των προβλημάτων της σύγχρονης πόλης, προβλημάτων συνυφασμένων με τον νέο τρόπο παραγωγής, την αστυφιλία, την εσωτερική μετανάστευση, την κρίση της κατοικίας, ενσωματώνει στον αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σχεδιασμό τον κοινωνικό προβληματισμό και εισάγει την έννοια του zoning.²⁹ Εκείνο που δεν είχε πετύχει κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα η διάδοση του ύφους του Haussmann³⁰ παρά μόνο στις κεντρικές συνοικίες μεγάλων πόλεων –να διαμορφώσει δηλαδή μια αστική εικόνα της νεωτερικότητας-το κατορθώνει μέσα σε δύο δεκαετίες ο φονξιοναλισμός σε εκτενή εδάφη και σε πολεοδομικά συγκροτήματα κάθε μεγέθους.³¹ Ο φονξιοναλισμός με τη διάκριση των λειτουργιών στο χώρο και την προτεραιότητα στην επίλυση των προσβάσεων ανατρέπει ριζικά την μέχρι τότε αντίληψη του αστικού δημόσιου χώρου. Η πλατεία μετασχηματίζεται σε κυκλοφοριακό κόμβο και σχεδόν εξαφανίζεται, οι δρόμοι κατακλύζονται από γρήγορα αυτοκίνητα, ο δημόσιος χώρος διακρίνεται σε ζώνες πρασίνου, παιδότοπων, αθλητικών εγκαταστάσεων.

29_ Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Ο τοπικισμός σαν πολιτιστική τάση της αρχιτεκτονικής», Θέματα Χώρου+Τεχνών, Αθήνα, 1983, τεύχος 14, σελ.277-288

30_ Georges-Eugène Haussmann, γνωστός και ως Βαρόνος Haussmann, ήταν ο νομάρχης του τμήματος της Γαλλίας του Σηκουάνα που επέλεξε ο αυτοκράτορας Ναπολέων ΙΙΙ να πραγματοποιήσει ένα τεράστιο πρόγραμμα αστικής ανανέωσης νέων λεωφόρων, πάρκων και δημοσίων έργων στο Παρίσι, που συνήθως αναφέρεται ως η ανακαίνιση του Παρισιού από τον Haussmann. Το όραμά του για την πόλη χαρακτηρίστηκε υπερβολικό, πράγμα που οδήγησε στην παραίτησή του, ωστόσο εξακολουθεί να κυριαρχεί στο κεντρικό Παρίσι.

31_ Guy Burgel, Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη 2. Από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο μέχρι σήμερα, εκδ. ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα, 2008, σελ.143

Πιο γενικά, ο μοντερνισμός στην αρχιτεκτονική είχε στραφεί προς τη μηχανή και τις δυνατότητές της, τον ορθολογισμό στην οργάνωση και χρήση των υλικών, το θαυμασμό για τη διαφάνεια και το δυναμισμό της κίνησης της μορφής αλλά και την αποστροφή προς τον ιστορισμό των μορφών και προς το παρελθόν γενικότερα. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, απέβλεπαν στην επαναφορά της αρχιτεκτονικής στον «ορθό» δρόμο, ώστε να ικανοποιεί τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου. Η φράση που συνόδευε αυτή την εποχή ήταν : «form follows function | FFF», δηλαδή, η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία, για να ικανοποιήσει τους στόχους και τις ανάγκες που τις ικανοποιούν. Το Διεθνές στυλ (international style) του 20ου αιώνα, αποτελούσε, στην ουσία, μια κυβιστική, υπερμεγέθη αντίληψη στην αρχιτεκτονική, δίνοντας όλη τη βάση στη λειτουργικότητα, και απορρίπτοντας κάθε στοιχείο διακοσμητικό και μορφολογικό που παρέπεμπε σε παρελθοντικές βαρύτητες. Η μονολειτουργικότητα, παρόλο που εφαρμόζεται με τις καλύτερες προθέσεις στην οργάνωση της πόλης, οδηγεί σε μια τυποποίηση και μια ομοιομορφία που έχει ως αποτέλεσμα την κατάλυση των καθημερινών σχέσεων γειτονιάς και ζωής στην πόλη. Η “καινοτομία” και το “διεθνές στυλ” απογυμνώνουν τον δημόσιο χώρο, πλήττοντας την έννοια της ασκικότητας και της συλλογικής μνήμης. Η αύξηση της ορατότητας, η αδυναμία ταύτισης με τον χώρο και η απουσία αναφορών, συμβολισμών και νοημάτων, οδηγούν στη μείωση της συμμετοχής και της κοινωνικότητας, στον κοινωνικό διαχωρισμό και την αποξένωση.

εικόνα 12_
Minoru Yamasaki, Pruitt-Igoue, St. Louis, Missouri

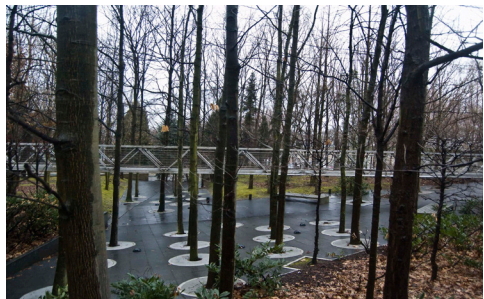
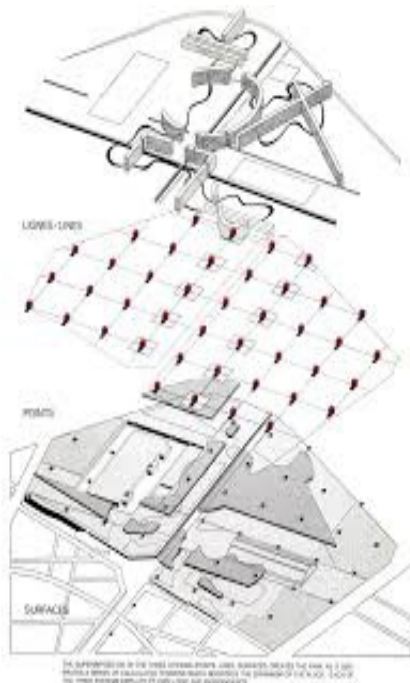
Τη δεκαετία του 1950, δύο αντίρροπες τάσεις υπήρχαν παράλληλα στην αρχιτεκτονική. Η μια, ήταν η εφαρμογή της χάρτας των Αθηνών και το διεθνές στιλ(international style), που αναφέρθηκε προηγουμένως, η οποία διεκδικούσε την αντιπροσωπευτική παγκοσμιότητα του μοντερνισμού. Και η άλλη, ήταν η τάση του «νέου τοπικισμού»³² που ασχολείται με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την προβληματική του τόπου. Λίγα χρόνια νωρίτερα, με την αναθεώρηση των αρχών του μοντερνισμού από το team X και αργότερα με τον μεταμοντερνισμό, οι τοπικές εφαρμογές της μοντέρνας αρχιτεκτονικής απέκτησαν νέο ενδιαφέρον.

Οι μεταμοντερνιστές στρέφουν το ενδιαφέρον τους στα θεμελιώδη ερωτήματα γύρω από τη σχέση συλλογικότητας και ατομικότητας, θέτοντας σε προτεραιότητα την ανάδειξη του συλλογικού χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής πρακτικής. Έννοιες όπως η θέση του χρήστη και το δικαίωμά του για συμμετοχή και συναπόφαση στη δημιουργία του κτισμένου περιβάλλοντος, αποκτούν επικαιρότητα και σημασία, τονίζοντας την κοινωνική αποστολή του αρχιτέκτονα. Η μνημειακότητα έξω από τα κλασικά μοτίβα, ο συμβολισμός, ο πλουραλισμός ξαναμπάνουν στο προσκήνιο. Οι σύγχρονες μελέτες αναδεικνύουν την πλατεία ως ουσιαστικό συντελεστή της αστικής μορφής, δομικό στοιχείο του αστικού σχεδιασμού και της ζωής στην πόλη.

Η μεταμοντέρνα αντίληψη αντιμετωπίζει τον δημόσιο χώρο ως τη σκηνή που φιλοξενεί ποικίλες λειτουργίες, ως μια πλατφόρμα δράσεων. Καθώς γίνεται όλο και περισσότερο αποδεκτό ότι ο αστικός χώρος που παρήχθη το προηγούμενο διάστημα είχε συμβάλει στην αφυδάτωση της καθημερινής ζωής, στην απονέκρωση της συλλογικότητας, σε όφελος μιας επικίνδυνης εξατομίκευσης, οι μεταμοντερνιστές στρέφουν το ενδιαφέρον τους στα θεμελιώδη ερωτήματα γύρω από τη σχέση συλλογικότητας και ατομικότητας, θέτοντας σε προτεραιότητα την ανάδειξη του συλλογικού χαρακτήρα της αρχιτεκτονικής πρακτικής.

32_ Γιώργος Σημαιοφορίδης, «Ο τοπικισμός σαν πολιτιστική τάση της αρχιτεκτονικής», Θέματα Χώρου+Τεχνών, Αθήνα, 1983, τεύχος 14, σελ.277-288

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Parque de la Villette του Tschumi. Τα folies του Tschumi στη Villette του Παρισιού (1982-1998) φέρουν όλη την ουσία της μεταμοντέρνας αντίληψης για τον δημόσιο χώρο. Μέσα από μια έκρηξη τρέλλας, με αναφορές στο «σημείο, γραμμή, επίπεδο» του Kandinsky και αποδομώντας την ενότητα των τριών αυτών κατηγοριών, ο Tschumi σχεδιάζει το χώρο οργανώνοντας ένα σύστημα που...καταργεί το χώρο! Το μανιφέστο του, προτάσσει την έννοια της κινηματικής αρχιτεκτονικής μέσα από μια διαδοχή κινήσεων, στάσεων και διαδοχικών διαδρομών σχεδιάζοντας καταστάσεις με εξαιρετική επιτυχία. Μέσα σε ένα καθόλα καπιταλιστικό χώρο, ο Tschumi προτείνει ένα αντικαπιταλιστικό πρόγραμμα.

εικόνες 13,14,15,16_
Bernard Tschumi, Parque de la Villette

Τη δεκαετία του '80 οι πόλεις έχουν επανέλθει στο επίκεντρο του αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Έχει ολοκληρωθεί η εσωτερική μετανάστευση, τα τραύματα του Β' Παγκόσμιου πολέμου έχουν επουλωθεί, οι ρυθμοί της ανοικοδόμησης έχουν πια μειωθεί και η τελευταία δεν αποτελεί προτεραιότητα για τις ευρωπαϊκές πόλεις. Η οικονομική ανάπτυξη αφήνει πλέον περιθώρια για ενασχόληση με τους δημόσιους χώρους, που παρουσιάζουν στοιχεία εγκατάλειψης και παρακμής. Τα προγράμματα αναβάθμισης ως επί το πλείστον συνδυάζονται ή παίρνουν ως αφορμή τη διοργάνωση διεθνών γεγονότων οικονομικών, αθλητικών (ολυμπιακοί αγώνες), πολιτιστικών (Εκρο, Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της ευρώπης) ή και ιστορικών, για να αποδεσμεύσουν κονδύλια σε όφελος της ξεχασμένης ποιότητας των δημόσιων χώρων – κυρίως πλατειών, πάρκων, πεζόδρομων στα Ιστορικά Κέντρα. Τα παραδείγματα της Λυών (200 έργα σε διάστημα 15 χρόνων) [1989] καθώς και της Βαρκελώνης [1992], αξίζει να σημειωθούν σαν εμπειρίες επιτυχούς σε γενικές γραμμές συντονισμού αρχιτεκτόνων και τοπικών αρχών χωρίς ασφαλώς να λείπουν οι συνέπειες της εξυγίανσης απέναντι στους ασθενέστερους οικονομικά κατοίκους. Στις παρεμβάσεις αυτές, η μελέτη στοχεύει στην εμπλοκή του επισκέπτη σε ένα είδος συμμετοχικού παιχνιδιού το οποίο ρυθμίζει ο ίδιος, σύμφωνα με τις διαθέσεις του.³³

Στον 21ο αιώνα η παραδοσιακή μορφή της πόλης δεν υπάρχει πια καθώς διασκορπίζεται σε πολλαπλά διάχυτα και ομοιογενή αστικά αποσπάσματα. Ο δημόσιος χώρος της διάχυτης πόλης μεταλλάσσεται χάνοντας την έννοια της κεντρικότητας, ενίοτε παραμένει ασχεδίαστος και άλλοτε παραμελημένος, το φυσικό τοπίο άλλοτε αξιοποιείται και άλλοτε καταστρέφεται, η πολεοδομία είναι ανύπαρκτη σύμφωνα με τους συμβατικούς όρους, η αρχιτεκτονική μεταβάλλεται διαρκώς και ρευστοποιείται. Η σύγχρονη πόλη γίνεται όλο και περισσότερο ο χώρος του αποξενωμένου ανθρώπου, ο χώρος της λειτουργικής διεκπεραίωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα διάχυτης πόλης αποτελεί η ελληνική πόλη, με τον διάχυτο και απρογραμματίστο χαρακτήρα της, την απουσία συνέχειας, την ομοιογένεια της συστημιακής επανάληψης των μορφών της πολυκατοικίας, την καταστροφή του φυσικού τοπίου και την υπολειμματική αντίληψη του δημόσιου χώρου.

33_ Καρύδης Δημήτρης Ν., *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, Παπασωτηρίου, Αθήνα, 2008, σελ.384

εικόνα 17_
Enric Miralles - Benedetta Tagliabue, Mercat de Santa Caterina

εικόνα 18_
Άποψη της Αθήνας

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

Ο δημόσιος χώρος προσδιορίζεται όσον αφορά τη χρήση του, ως χώρος που είναι ανοιχτός και προσβάσιμος σε όλους, ανεξάρτητα από φύλο, φυλή, εθνικότητα, ηλικία, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο και όσον αφορά το είδος του, ως υπαίθριος χώρος, που αποτελείται από δρόμους, πλατείες, πάρκα και κτισμένος χώρος, που αποτελείται από βιβλιοθήκες, πολιτιστικά κτίρια, κρατικές υπηρεσίες κλπ. Ο χώρος όμως αποτελείται, όπως περιγράψαμε, και από διάφορα άλλα υλικά και άυλα στοιχεία, όπως σήματα, διαφημίσεις, θέες, μυρωδιές, ήχους, συνήθειες, παραδόσεις, κλπ.

Στο δομημένο περιβάλλον συμπυκνώνεται, σηματοδοτείται και οργανώνεται αντίστοιχα η εξελικτική, συμβολική και δυναμική μορφή της ανθρώπινης κοινωνίας. Πρόκειται για έναν κατ' εξοχήν ανθρώπινο χώρο, προϊόν της αλληλεπίδρασης των παραγωγικών σχέσεων και δυνάμεων και ολική έκφραση της κυρίαρχης κουλτούρας δηλαδή των ιδεολογιών και των πολιτικών αξιών και πεποιθήσεων.³⁴ Άρα η έννοια του δημόσιου χώρου συμπεριλαμβάνει πολλά περισσότερα στοιχεία πέραν των χώρων και των φυσικών προσβάσεων, οι αισθήσεις, τα συναισθήματα και τα μηνύματα που προέρχονται από αυτά είναι επίσης δημόσια, δηλαδή προσβάσιμα σε όλους.

Υπό αυτό το πρίσμα, η έννοια της ταυτότητας του τόπου, που όπως αναλύθηκε συνίσταται από τα στοιχεία του χώρου και τις συνεκδοχές τους, αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς αφορά πλέον το κοινό και το δημόσιο. Πράγματι, η ταυτότητα του τόπου γίνεται στο δημόσιο χώρο ανοιχτό πεδίο διάδρασης, όπου με τη συμμετοχή του κοινού αναδιρθρώνεται συνεχώς προς νέες κατευθύνσεις. Οι διαρροές ή οι αποκρουσTAGλώσεις της ταυτότητας έχουν εδώ ευρύτερη επιρροή και αποκτούν κοινωνική κρισιμότητα, καθώς διαμορφώνουν την ιδεολογία πρώτα σε κοινωνικό, και έπειτα σε ατομικό επίπεδο.

Επομένως για την προστασία της ταυτότητας του τόπου θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα και να εστιάσουμε στον τρόπο που αυτή παρίσταται και γίνεται αντιληπτή στους δημόσιους χώρους.³⁵

³⁴ Σαρασιώτη Ξένια, *ITALO CALVINO, ΟΙ ΛΟΡΑΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ*, ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2010, σελ.49

³⁵ Τσακίρη Ευφροσύνη, *Ο δημόσιος χώρος ως φορέας κοινοφύλειας για την ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας-πολιτισμικού αγαθού που ανήκει σε όλους και οι κίνδυνοι από την ιδιωτικοποίησή του*, άρθρο, Ε.Μ.Π., σελ. 5

εικόνα 19_
Φωτογραφία αρχείου, Παππά Κ.

Άρα επιβάλλεται η διαμόρφωση στρατηγικής ανάκτησης από πλευράς των αρχιτεκτόνων έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η συρραφή του παρόντος και του παρελθόντος της πόλης και να διορθώνονται οι χωρικές ασυνέχειες. Η πολυπλοκότητα των ζητημάτων προγραμματισμού και διαχείρισης του δημόσιου χώρου επιβάλλει τη σφαιρική και συντονισμένη αντιμετώπισή τους στη βάση μιας ολοκληρωμένης πολιτικής για το αστικό τοπίο. Το τοπίο είναι χωρική ενότητα και ζωντανός οργανισμός. Ο οπτικός χαρακτήρας του τοπίου καθορίζεται από τον τρόπο σύνθεσης των προτύπων που αυτό εμπεριέχει, με μια ενιαία αντιμετώπιση στον αστικό και τον περιαστικό χώρο, για να αποφευχθεί η περαιτέρω υποβάθμιση του δημόσιου χώρου. Για τη σφαιρική αντιμετώπιση των υφιστάμενων προβλημάτων των σύγχρονων αστικών κέντρων προωθούνται διεθνώς προγράμματα αστικής ανάπτυξης, κάποια αναλύονται και στη συνέχεια, που σκοπό έχουν να ανασύρουν στοιχεία του παρελθόντος στο σύγχρονο σχεδιασμό. Μέσα από τις έννοιες του παλαιού και του καινούριου εκφράζεται η αναφορά μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος.

Στη σημερινή μεγαλούπολη οι περισσότερες κατηγορίες δημόσιων υπαίθρων χώρων συνυπάρχουν κάτω από διαφορετικές εκφράσεις και αρχές σχεδίασης, είναι λίγες όμως οι περιπτώσεις που συγκροτούν δίκτυα. Η έλλειψη και ο κατακερματισμός των υπαίθριων χώρων αναψυχής και πρασίνου αναγνωρίζονται σήμερα ως προβλήματα εγγενή της ίδιας της σύγχρονης πόλης (Τζιρτζιλάκη Ε., 2009). Οι σημερινοί αστικοί υπαίθριοι χώροι χωρίζονται στις εξής κατηγορίες (Αραβαντινός Αθ., Κοσμάκη Π., 1988):

Α) Οι κήποι και τα πάρκα, τα οποία λειτουργούν ως τόποι ανάπαυσης και αναψυχής ή σαν χώροι εισαγωγής σε σημαντικά κτίρια.

Β) Οι δρόμοι και οι πλατείες: ενιαίες επιφάνειες με κύριο προσορισμό την υπαίθρια κοινωνική ζωή και ανταλλαγή.

Η αλλοτινή αστική πλατεία, λοιπόν, αποτελούσε πεδίο δραστηριοποίησης του ανθρώπου, μέρος στο οποίο «ασκούσαν» ως ον κοινωνικό και πολιτικό. Ήταν σημείο αναφοράς, κέντρο-εστία του κοινωνικού, πολιτικού και πολιτιστικού βίου του. Οι επαναστάσεις στις πλατείες, οι συγκεντρώσεις σε αυτές, οι ατέλειωτες πολιτικές συζητήσεις, οι συναντήσεις, οι συνενυρέσεις εκεί και οι συνεχείς περιδιαβάσεις δεν αποτελούσαν τίποτε περισσότερο από εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής του αστού, που ικανοποιούσαν βασικές του ανάγκες: της συναναστροφής, της συλλογικότητας, της συνεύρεσης, της επικοινωνίας, της επαφής και της γειτονιάς.

Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΠΛΑΤΕΙΩΝ

Η πλατεία ως κομμάτι του υπαίθριου κοινόχρηστου χώρου αποτελεί ένα πεδίο συγκρότησης της κοινωνίας. Είναι ένα πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται πολιτιστικές και άλλες δραστηριότητες. Οι αστικές πλατείες διαφυλάττουν σημαντικά στοιχεία πολιτισμικής ταυτότητας. Ο αστικός σχεδιασμός καλείται εδώ όχι μόνο να αναδείξει τα στοιχεία που υπάρχουν στους χώρους στους οποίους παρεμβαίνει, αλλά και να αντιπροσωπεύσει στοιχεία του ευρύτερου περιβάλλοντός και να τα ενσωματώσει στην αστική παρέμβαση. Η αναφορά της συνθετικής ιδέας στο γειτονικό και στο ευρύτερο περιβάλλον θα εμπλουτίσει το έργο με χαρακτηριστικά ιδιαιτερότητας σε πολλά επίπεδα και κλίμακες. Η αντιπροσώπευση των στοιχείων αυτών στο χώρο της αστικής παρέμβασης επιτυγχάνεται με την εφαρμογή στρατηγικών σχεδιασμού που ενσωματώνουν χειρισμούς συμβόλων, σχημάτων, υφών, υλικών, γεωμετρικών χαράξεων, αντιπροσωπευτικών χωρικών διαμορφώσεων κλπ. Στα παρακάτω παραδείγματα θα δούμε την εφαρμογή κάποιων τέτοιων στρατηγικών στο σχεδιασμό πλατειών.

εικόνα 20_
Η νέα διαμόρφωση της πλατείας Νίκης στην Κωζάνη

Παρουσιάζεται στη συνέχεια μια σειρά παραδοχών στις οποίες μπορεί να στηρίζονται οι μελέτες διαμόρφωσης του αστικού τοπίου:

1. Η ενεργοποίηση των εννοιών ταυτότητα-μνήμη στον νέο σχεδιασμό: όπου αναφερόμαστε τελικά σε μια διαδικασία ανάλυσης του τόπου για ανεύρεση τοπικών αναφορών πέρα των προφανών χαρακτηριστικών του.

2. Η δυνατότητα διαφοροποιημένων αναγνώσεων των επεμβάσεων στο δημόσιο χώρο και κυρίως των πλατειών, είναι απαραίτητο δηλαδή να ακολουθηθεί μια στρατηγική σχεδιασμού όπου με τη χρήση σύγχρονων στοιχείων να εξασφαλίζεται το πέρασμα του δημόσιου χώρου στην επόμενη εποχή χωρίς να αλλοιωθεί η λειτουργική του φύση.

Είναι πανάκεια οποιαδήποτε έρευνα για την απόδοση μορφής η οποία να ανταποκρίνεται και να πλάθει μία και μοναδική συλλογική μνήμη. Ο νέος σχεδιασμός θα πρέπει να ενεργοποιεί τις προσωπικές μνήμες και να αποδίδεται σε χρήσεις και ερμηνείες από περισσότερες κοινωνικές ομάδες. Η αρχιτεκτονική που διαμορφώνει τον κάθε τόπο είναι αυτό που κατασταλάζει μέσα από τη διαδικασία αναγνώρισης μορφών, ερμηνείας της πεμπουσίας των τριγύρω μηνυμάτων, χρήσης υλικών και χρωμάτων. Δεν επιλέγονται εξ αρχής οι μορφές, δεν προδιαγράφεται το τελικό αποτέλεσμα. Η μορφή είναι εκείνο που θα επακολουθήσει, ως αποτέλεσμα της στάσης μας κατά τη διάρκεια της κάθε φάσης του στη διαδικασία του σχεδιασμού.³⁶

³⁶_ Σκουτέλης Ν. & Ζανόν Φ., *Μεταλλασσόμενες Πόλεις / Η πόλη και η παράμετρος Αρχαιολογία*, κείμενο, σελ.93

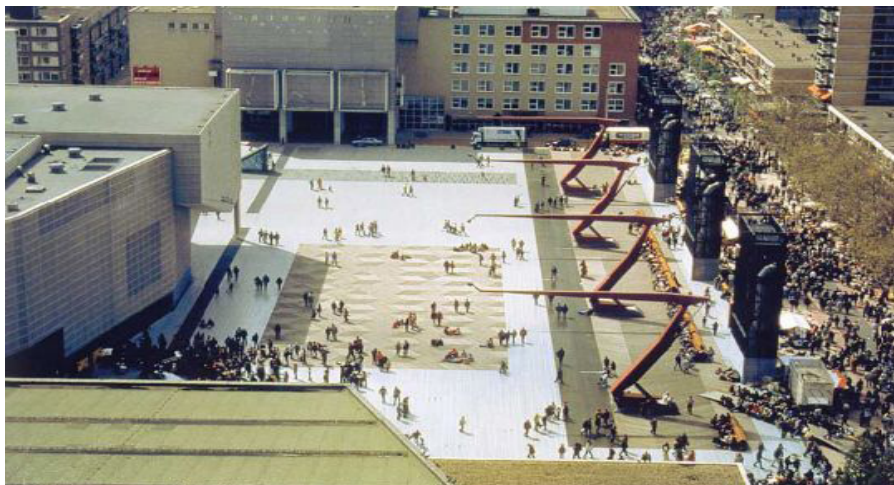
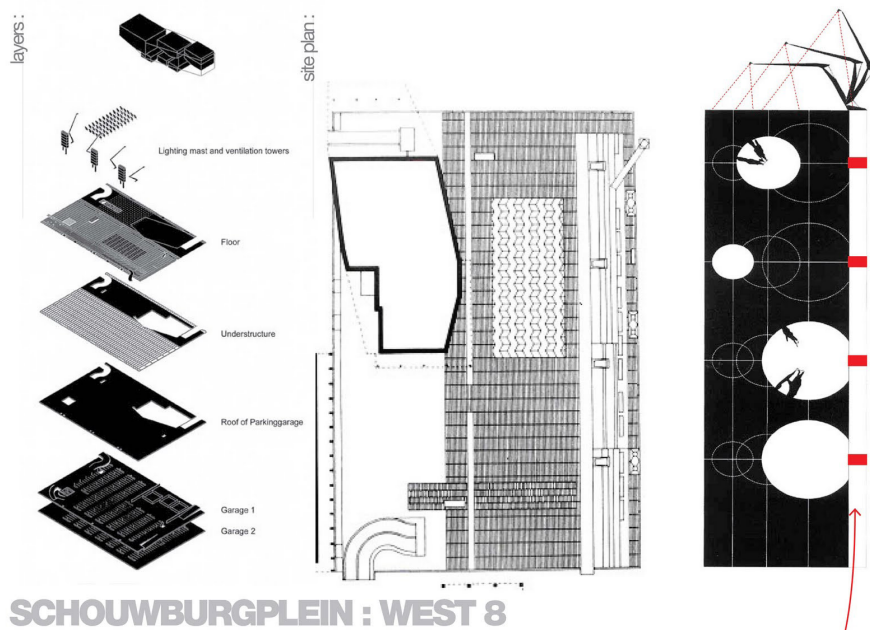
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3_
ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο της μελέτης της ανάκτησης της ταυτότητας στους δημόσιους χώρους παρατηρείται πληθώρα στρατηγικών και τρόπων σχεδιασμού με σκοπό την ένταξη των στοιχείων που απαρτίζουν το εκάστοτε αστικό περιβάλλον. Απώτερος σκοπός όλων των μελετών είναι η δημιουργία πολυλειτουργικών χώρων έλξης, η αναβάθμιση της εικόνας της πόλης και της ποιότητας του δημόσιου χώρου καθώς αφορούν περιοχές με πλούσιο ιστορικό παρελθόν.

Θα μελετηθούν τέσσερα παραδείγματα αστικών πλατειών, το ένα εκ των οποίων αποτελεί δίκτυο μικρότερων πλατειών. Πιο συγκεκριμένα θα αναλυθεί η Schouwburgplein (Πλατεία Θεάτρου) από τους West8, το δίκτυο πλατειών που σχεδίασαν οι Mias Arquitectes στην Banyoles της Ισπανίας, η Pershing Square από τον Ricardo Legoretta και Laurie Olin και τέλος η πλατεία Μοναστηρακίου σχεδιασμένη από την ομάδα των Νίκο Καζέρο, Ζηνοβία Κωτισπούλου, Βάσω Μανιδάκη, Χριστίνα Παρακεντέ, Ελένη Τζιρτζιλάκη.

Η επιλογή των παραδειγμάτων έγινε με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να παρουσιαστούν δείγματα μικρής και μεγάλης κλίμακας. Αν και όλα έχουν ως βασικό στόχο να αναζωογονήσουν τμήματα της πόλης ενεργοποιώντας την ταυτότητα στο σχεδιασμό, οι επιμέρους αρχιτέκτονες τα προσεγγίζουν με διαφορετικές τεχνικές και ο καθένας προσπαθεί να αναδείξει ένα διαφορετικό και ξεχωριστό στοιχείο το οποίο είναι χαρακτηριστικό της περιοχής ή η περιοχή το έχει ανάγκη.

εικόνες 21, 22_
Schouwburgplein, Rotterdam

SCHOUWBURGPLEIN _ WEST 8

το σκηνικό της πόλης

Η πλατεία θεάτρου, στα ολλανδικά Schouwburgplein, βρίσκεται στην καρδιά του Ρότερνταμ. Σχεδιάστηκε και μελετήθηκε από το αρχιτεκτονικό γραφείο West 8, που ειδικεύεται στην αρχιτεκτονική τοπίου με ιδρυτή τον Adriaan Geuze. Η κατασκευή της ξεκίνησε το 1991 και ολοκληρώθηκε το 1996. Η πλατεία παρά την προνομιακή της θέση, αποτελούσε έναν νεκρό αστικό χώρο όντας προϊόν της εμπορικής ανάπτυξης της περιοχής.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ _ Η πρώτη σχεδιαστική πρόθεση των αρχιτεκτόνων συνίσταται στην αύξηση του επιπέδου του εδάφους κατά 35 εκατοστά πάνω από εκείνο του δρόμου για να δημιουργηθεί μια αστική σκηνή και ένα διακριτό όριο που εμπλέκει το κοντινό δημοτικό θέατρο, ένα κτίριο πολλαπλών χρήσεων και μια αίθουσα συναυλιών. Το δάπεδο αποτελείται από υλικά όπως: εποξική ρητίνη, ξύλινες σανίδες, διάτρητες λαμαρίνες και καουτσούκ. Συνδέσεις για την ηλεκτρική ενέργεια και το νερό καθώς επίσης και εγκαταστάσεις για την κατασκευή σκηνών και περιφράξεων είναι ενσωματωμένες στο δάπεδο. Ο τρόπος που τοποθετούνται τα υλικά έχει στόχο την ενθύμηση των μοτίβων των ολλανδικών καλλιιεργειών.³⁷ Η μελέτη έχει δώσει σε αυτό το χώρο διάφορα ιδιόμορφα χαρακτηριστικά. Η πλατεία πλαισιώνεται από καταστήματα και σημαντικά δημόσια κτίρια, συγκεκριμένα ένα μέγαρο μουσικής ένα κτίριο όπερας καθώς και ένα χώρο στάθμευσης πολλών επιπέδων. Η διάταξη της πλατείας βασίζεται στην αναμενόμενη χρήση σε διαφορετικές ώρες της ημέρας και συγκεκριμένα τα υλικά που επενδύουν την πλακόστρωση αντιστοιχούν στις ζώνες του φωτός κατά τη διάρκεια της. Έτσι επιτυγχάνεται η διαμόρφωση ενός είδους αστικής σκηνής η οποία μεταβάλλεται ανάλογα με τη χρήση, την ώρα της ημέρας και την εποχή

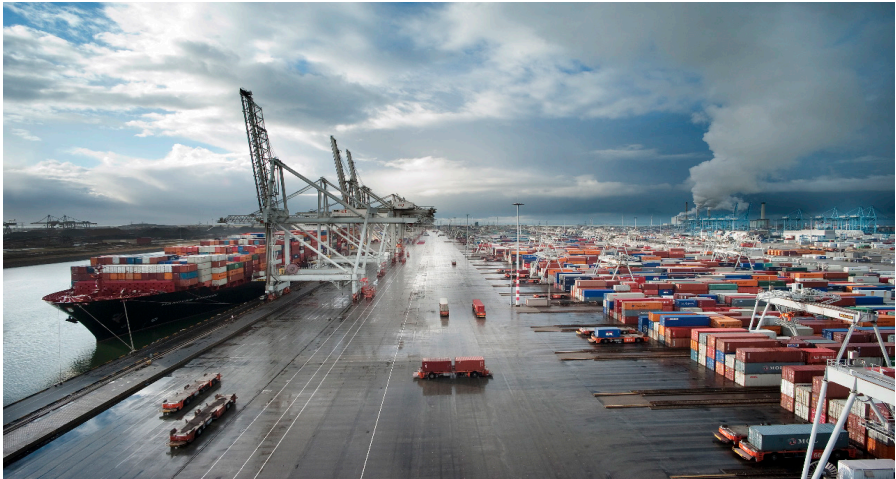
37_ Τριποδακη Ιολη-Ειρήνη, Ο ρόλος της αστικής πλατείας στην Ευρώπη: συνθετικές παράμετροι, διαπιστώσεις και προτάσεις, ερευνητική εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, 2014, σελ.204-205

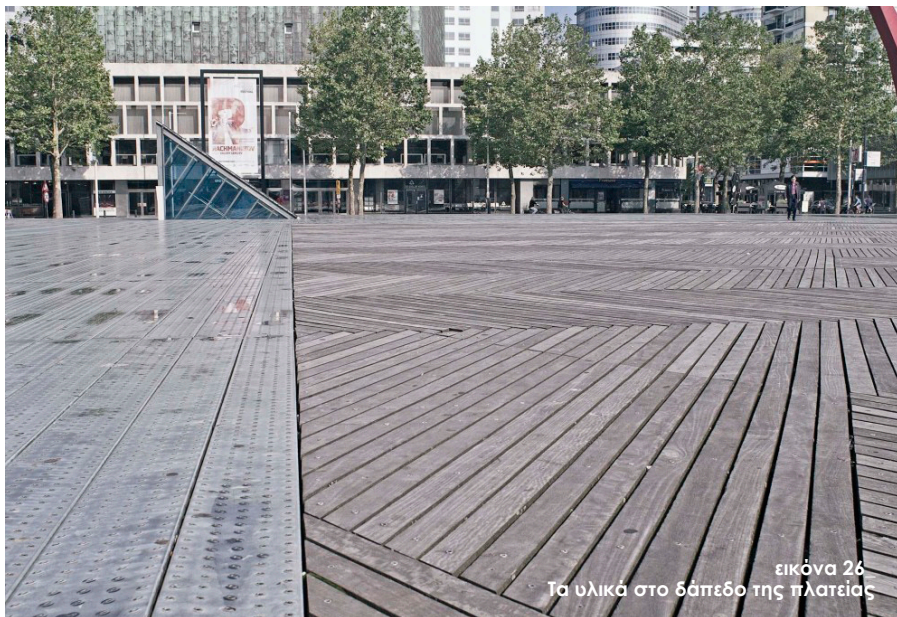
εικόνα 23, 24_
Schouwburgplein, Rotterdam

Η όψη της αντικατοπτρίζει το βιομηχανικό λιμάνι του Ρότερνταμ. Τα φωτιστικά που θυμίζουν γερανούς, η ξύλινη μακρόστενη επιφάνεια στα ανατολικά που θυμίζει προβλήτα, η γυαλάδα του βιομηχανικού δαπέδου που προσομοιάζει την επιφάνεια της θάλασσας είναι μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά που δικαιολογούν την παραπάνω αίσθηση. Το βράδυ ο χώρος ζωντανεύει και μεταμορφώνεται σε μια υπαίθρια σκηνή, η οποία φωτίζεται και φαίνεται να αιωρείται ενώ οι πολύχρωμοι φωτισμοί στα κτίρια και στους πύργους εξαερισμού δημιουργούν ένα τεχνητό σύμπαν.

Η αστική επίπλωση χαρακτηρίζεται από τη διαδραστικότητα των στοιχείων: στη σκηνή της πλατείας κυριαρχούν τα φωτιστικά σώματα τα οποία ως «γερανοί» κινούνται από υδραυλικές αντλίες, προβάλλουν ακτίνες φωτός και μπορούν να ενεργοποιηθούν από τους ίδιους τους χρήστες του χώρου. Ακόμη και οι τρεις υψηλοί πύργοι εξαερισμού του υπόγειου χώρου στάθμευσης εξυπηρετούν ως στηρίγματα πειραματικής τεχνολογίας: τη μέρα υποστηρίζουν ένα μεγάλο ψηφιακό ρολόι, τη νύχτα φιλτράρουν έναν απαλό χρωματιστό φωτισμό από μέσα.³⁸

εικόνα 25_
Το λιμάνι του Ρότερνταμ

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ - ΜΝΗΜΗ _ Συνεπώς έχουμε μια δημόσια κατασκευή στην οποία οι χρήστες αντιλαμβάνονται άμεσα το τοπικό ιδίωμα της πόλης και συμμετέχουν ενεργά σε αυτόν. Πρόκειται για ένα δείγμα κοινωνικού τοπίου³⁹ όπου προάγεται η ανθρώπινη δραστηριότητα και κίνηση με στόχο την ενίσχυση της χωρικής εμπειρίας. Η υπερύψωση του δαπέδου και τα ελαφριά υλικά που το αποτελούν θυμίζουν περισσότερο έναν σκηνικό χώρο στην καρδιά της πόλης παρά μια αστική πλατεία. Από αυτήν τη σκοπιά μπορούμε να πούμε πως η σύγχρονη αυτή προσέγγιση της μνήμης και της ταυτότητας της πόλης κρίνεται επιτυχής. Η πλατεία Θεάτρου σχετίζεται άμεσα με το περιεχόμενό της. Αποτελεί η ίδια ένα σκηνικό χώρο για την πόλη και μεταβάλλεται ανάλογα. Ακόμα κι αν οι κάτοικοι χρησιμοποιούν το συγκεκριμένο χώρο για εκδηλώσεις, η πλατεία Θεάτρου αντιπροσωπεύει παρ' όλα αυτά έναν χώρο με αξιοσημείωτο ενδιαφέρον λόγω των ιδιαίτερα καινοτόμων χαρακτηριστικών του. Πρόκειται για ένα δείγμα των δυνατοτήτων της σύγχρονης εποχής και ένα πείραμα εφαρμογής των νέων τεχνολογιών σε αστική κλίμακα

εικόνα 28_
Η διεξαγωγή αγώνων ενισχύει τον διαδραστικό χαρακτήρα της πλατείας

³⁹_ Ο χαρακτηρισμός «κοινωνικά τοπία» δίνεται από τον William J.R. Curtis στο άρθρο του με τίτλο «*Mental Maps - Social Landscapes*» στο περιοδικό *El Croquis* 30, σελ. 9

εικόνα 29
Carrer del Born

BANYOLES OLD TOWN _ MIAS ARQUITECTES

η εμπειρία μνήμης μέσω της περιπλάνησης

Η παλιά πόλη της Banyoles αποτελεί ένα αστικό κέντρο με μία από τις πιο εμβληματικές αρχιτεκτονική κληρονομιά. Η αποκατάσταση του κέντρου της αποσκοπεί στη δημιουργία μιας νέας σχέσης ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, αποκαλύπτοντας τα παλιά κανάλια αποστράγγισης και ενσωματώνοντάς τα στο δίκτυο πλατειών και πεζόδρομων της πόλης.⁴⁰

Ο λόγος για τον οποίο επιλέξαμε το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ότι αποτελεί χαρακτηριστικό πεδίο συνάντησης των κρίσιμων ζητημάτων που διερευνώνται: το ζήτημα της μνήμης, της ταυτότητας και του δημοσίου χώρου. Ο δημόσιος χώρος της πόλης Banyoles εξαιτίας του κλίματος, της πλούσιας παράδοσης των υπαίθριων εκδηλώσεων αλλά και του ιστορικού παρελθόντος αποτελεί τόπο έκφρασης της συνέχειας αυτής της ταυτότητας μέσω της διατήρησης της συλλογικής μνήμης.

Το έργο κέρδισε το πρώτο βραβείο σε έναν ανοικτό διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που οργανώθηκε από το δημοτικό συμβούλιο της Banyoles το 1998. Λόγω του συνολικού μεγέθους του έργου, η αναγέννηση των διαφόρων περιοχών ολοκληρώθηκε σε φάσεις:

1. Plaça de la Font (2008-2009)
2. Plaça dels Estudis (2009)
3. Plaça del Teatre, Plaça Major και del Monestir (2010-2012)
4. Carrer de l'Església και Carrer del Born (2011-2012)

40_ Yeoryia Manolopoulou, Peg Rawes, Luis Rego, *Banyoles Old Town Refurbishment*, Bartlett Design Research Folios, σελ.10

εικόνα 30, 31_
Plaça del Teatre

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ _ Η πρόταση προσπαθεί να ερμηνεύσει εκ νέου το βυθισμένο παρελθόν, να κάνει ευανάγνωστη τη μοναδική φυσική ιστορία και τη γεωλογία της πόλης μέσα από την εμπειρία της περιπλάνησης. Η επέμβαση των Μίας Arquitectes εστιάζει στη χρήση των τοπικών υλικών στη διαμόρφωση της πλατείας της πόλης, πετυχαίνοντας το σχεδιασμό ενός σύγχρονου δημοσίου χώρου πλήρως εξοπλισμένου, άνετου και ευέλικτου για τους χρήστες. Λόγω των ιδιαίτερων τοπικών ιδιωμάτων το έργο είναι από τα πρώτα του είδους του, κυρίως όσον αφορά τη χρήση τοπικών υλικών για την πεζοδρόμηση και το σχεδιασμό της πορείας των καναλιών του νερού.

Η πόλη Banyoles, όπως και πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, χαρακτηρίζεται από εμφανή ιστορικά στοιχεία, με μεγάλη υλική και άυλη κληρονομιά. Η διερεύνηση του τοπικού στοιχείου αποτέλεσε προϋπόθεση για την προσέγγιση και ολοκλήρωση της μελέτης. Από αυτήν, καταγράφηκαν σημαντικά κτίρια, αντικείμενα, έργα τέχνης αλλά και όγκοι, κενά και αφηρημένες δομές στον ιστό της πόλης. Η πρόταση που αναλύεται στοχεύει στην εκ νέου ανάδειξη αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και στον επαναπροσδιορισμό του τοπίου του δημόσιου χώρου ως νέου κοινωνικού χώρου. Ο σχεδιασμός επικεντρώνεται σε δύο βασικές ιδέες:

1. Ιστορική σημασία του νερού

Για να ανταποκριθεί ο σχεδιασμός της πλατείας στις νέες ανάγκες ανάδειξης και επανάχρησης, χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές διατήρησης της υλικής κληρονομιάς. Η παλιά πόλη της Banyoles είχε χάσει εντελώς τα χαρακτηριστικά που τη διέκριναν όπως τα υδάτινα κανάλια, τα παρτέρια, τους μεγάλους πεζόδρομους σε συνδυασμό με τα τοπικά υλικά. Παλαιότερα, τα κανάλια αποτελούσαν πηγή άρδευσης για τους κήπους των κατοικιών της πόλης και παρείχαν νερό για οικιακή χρήση. Ακόμη τροφοδοτούσαν τις τοπικές βιομηχανίες κλωστοϋφαντουργικών και γεωργικών προϊόντων. Ωστόσο, με την εξασθένηση αυτών των βιομηχανιών τα κανάλια απέκτησαν τη μορφή δικτύου αποχέτευσης. Το δημοτικό συμβούλιο της πόλης επιθυμούσε την διατήρηση του χαρακτήρα της παλιάς πόλης και μέσω διάφορων προτάσεων αστικού σχεδιασμού, επιλέχθηκε αυτό το έργο, λόγω του ότι έχει ανακτηθεί η πρωτοτυπία της χρήσης των καναλιών. Ο αρχικός βιομηχανικός τους ρόλος μετατρέπεται σε ένα δημόσιο τοπίο με έμφαση στο τοπικό γεωλογικό και ιστορικό πλαίσιο. Το νερό είναι επίσης αυτό που έχει ορίσει το σχηματισμό των οικισμών καθώς τα κανάλια συνδέονται με τη λίμνη Banyoles. Αυτό το σύστημα των καναλιών αποτελούσε μία από τις πρώτες υποδομές. Η μελέτη επίσης αναδεικνύει κρυμμένες ιστορικές πτυχές της πόλης καθώς και φαινομενολογικές ποιότητες όπως ο ήχος της πόλης και η αλλαγή του υλικού που εμφανίζεται στις αναδιπλώσεις ή στο σχήμα του οδοστρώματος μέσω της πορείας του νερού στην πλατεία.

εικόνα 32_
Οι γούρνες για τη συλλογή των ομβρίων υδάτων είναι ενσωματωμένες στο μοτίβο του πεζοδρομίου της Carrer Major

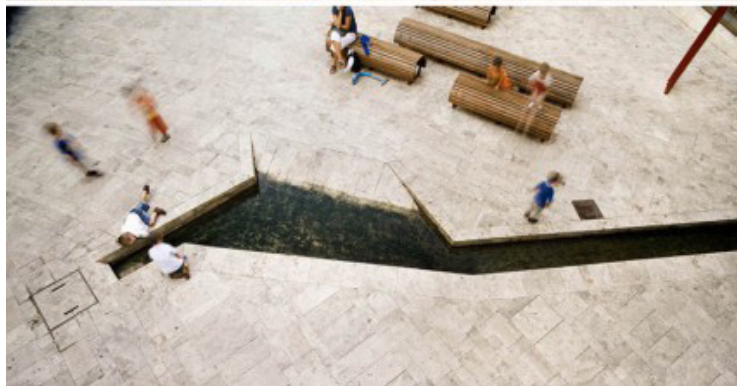
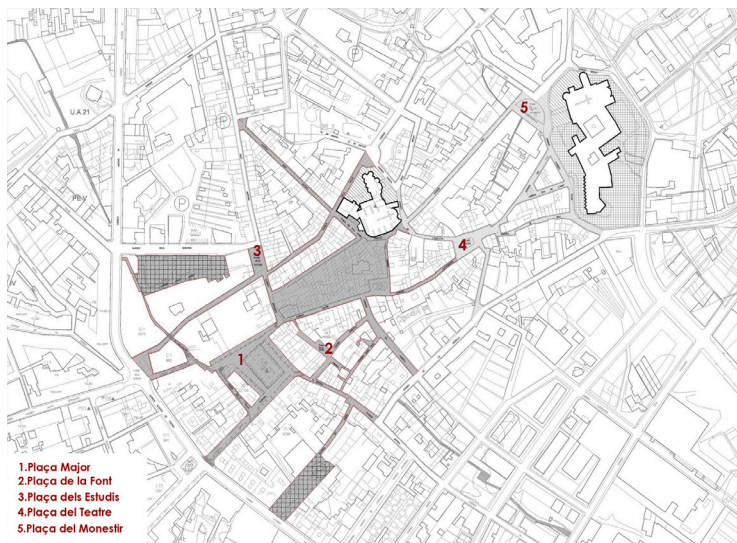
2. Πεζοδρόμηση ολόκληρης της περιοχής της μελέτης

Ένα από τα ζητούμενα της επέμβασης ήταν το πως θα γινόταν εφικτό να σχεδιαστεί ένας δημόσιος χώρος όπου θα ευδοκίμούσε η πεζή κυκλοφορία έτσι ώστε να ενισχύεται η διάδραση των χρηστών σε αυτόν. Πριν την έναρξη των διεργασιών για την αποκατάσταση της πλατείας, τα αυτοκίνητα καταλάμβαναν το μεγαλύτερο τμήμα των πεζοδρόμων αλλά και των ανοιχτών χώρων της πόλης με αποτέλεσμα όχι μόνο να εμποδίζουν την πεζή κυκλοφορία, αλλά ταυτόχρονα προκαλούσαν φθορά στα διάφορα διατηρητέα κτίρια από τραβερτίνη⁴¹ τα οποία χαρακτηρίζουν το ιστορικό κέντρο. Έτσι οι αρχιτέκτονες προέβησαν στην πεζοδρόμηση ολόκληρης της επιφάνειας της περιοχής μελέτης έτσι ώστε να βιώνεται καλύτερα από τους χρήστες. Χρησιμοποίησαν το ίδιο υλικό με τα υφιστάμενα διατηρητέα κτίρια το οποίο αλλάζει τεχνοτροπία σε διάφορα σημεία κυρίως σε αυτά που βρίσκονται τα κανάλια.

εικόνα 33_ **Άνοψη του πεζοδρόμου και των διακοπτόμενων καναλιών στην Carrer Abeuradors**

41_ Ο τραβερτίνης είναι μια από τις διάφορες φυσικές πέτρες που χρησιμοποιούνται για τα μονοπάτια και τις πορείες των κήπων. Μερικές φορές είναι γνωστός ως ασβεστόλιθος ή ως μάρμαρο *travertine*. Η πέτρα χαρακτηρίζεται από τις φυσικές τρύπες στην επιφάνειά της, οι οποίες δίνουν την εντύπωση ότι η φθορά έχει εμφανιστεί κατά τη διάρκεια πολλών ετών. Μερικοί χρησιμοποιούν ένα ρευστοκονίαμα για να γεμίσουν αυτές τις τρύπες, ενώ άλλοι τις αφήνουν ανέπαφες. Ο τραβερτίνης διατίθεται σε ποικίλα χρώματα, από γκρι έως κόκκινο κοραλλί.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ - ΜΝΗΜΗ _ Στο συγκεκριμένο παράδειγμα συναντάμε τη στρατηγική της αρχιτεκτονικής η οποία παράγει μορφές από την παράδοση και την ιστορία της πόλης. μέσα από τον προσανατολισμό σε σχέση με αναγνωρισμένα σημεία αναφοράς και τον κατακερματισμό της σε επιμέρους αλλά συνδεδεμένες τοπικότητες, συγκεκριμένης ταυτότητας. Ο διάλογος ανάμεσα στο σύγχρονο και το παλιό δομείται αρμονικά καθότι όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την πόλη είναι εμφανή και διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημόσια ζωή. Πρόκειται για μια επιτυχημένη επέμβαση με έντονο το στοιχείο της περιπλάνησης.

Η πρόταση συνδιαλέγεται με τη διττή φύση του νερού : ως μνημείο-σύμβολο ιστορικής, αισθητικής και τεχνικής αξίας και ως βαρυσήμαντο αστικό στοιχείο λόγω μορφολογικής ιδιαιτερότητας. Η πορεία του στην περιοχή ρυθμίζει τις ποιότητες του χώρου. Αναδεικνύεται, ακριβώς, η πολλαπλότητά του ως τοίχος ανάμεσα στα κτήρια της πόλης, ως είσοδος σε εσωτερικά τετραγώνων, ως πύλη. Το δίκτυο πλατειών αποτελεί όχι μόνο ένα προς θέαση έργο αλλά και ένα μέσο πολλαπλών προσβάσεων, πολλαπλών ανταποκρίσεων στην πόλη.

εικόνα 34_
Τοπογραφικό διάγραμμα της επέμβασης

εικόνα 35_
Carrer Abeuradors

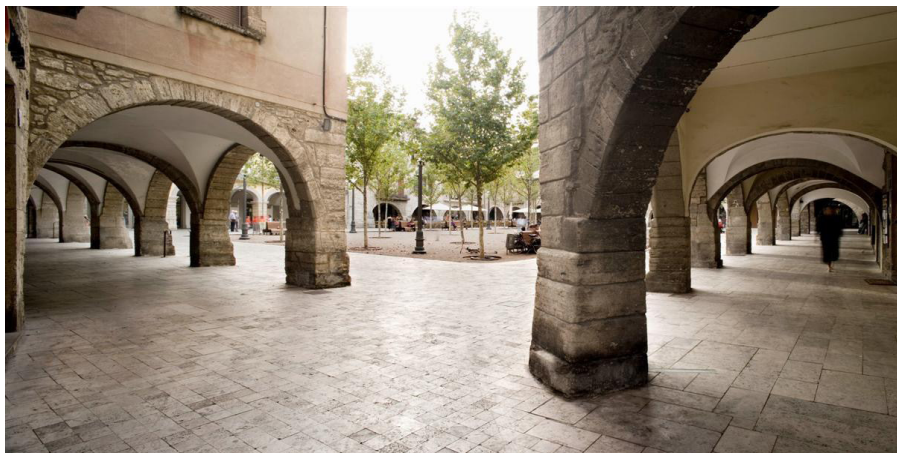
εικόνα 36_
Plaça Major

εικόνες 37, 38_
Plaça Major

εικόνα 39_
Plaça del Monestir

εικόνα 40_
Plaça del theatre

εικόνα 42, 43_
Pershing Square

PERSHING SQUARE _ RICARDO LEGORETTA & LAURIE OLLIN

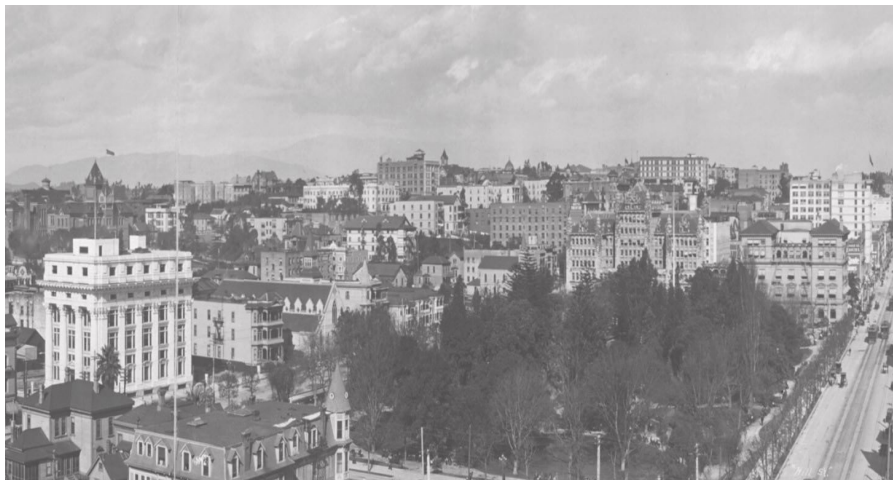
ο συμβολισμός ως μέσο απόδοσης της μνήμης

Στη δεκαετία του 1850, η τοποθεσία είχε τη χρήση στρατόπεδου από αποίκους έξω από το Pueblo de Los Angeles. Διανομή νερού γινόταν από κανάλια που βρίσκονταν στην περιοχή Zanja Madre. Καταλαμβάνοντας ένα πλήρες οικοδομικό τετράγωνο, αυτό που είναι τώρα η πλατεία Pershing ήταν μέρος της ισπανικής επιχορήγησης εδάφους το 1781 στην πόλη του Λος Άντζελες και αφιερώθηκε σε αυτήν επίσημα ως πάρκο, που αρχικά ονομαζόταν La Plaza Abaja περί το 1866.

Το 1867, το Κολλέγιο St. Vincent, το σημερινό Πανεπιστήμιο Loyola Marymount, βρισκόταν απέναντι από το δρόμο, και έτσι το πάρκο ανεπίσημα έγινε γνωστό ως το πάρκο του Αγίου Βικεντίου. Το 1870, ονομάστηκε επισήμως Πάρκο του Λος Άντζελες. Το 1886 μετονομάστηκε 6th Street Park, και επανασχεδιάστηκε από τον Frederick Eaton. Στις αρχές της δεκαετίας του 1890 μετονομάστηκε Central Park. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου προστέθηκε ένα περίπτερο καθώς και μια εξέδρα για συναυλίες. Οι φυτεύσεις μετέτρεψαν το πάρκο σε ένα είδος σκιερής οάσης.

Κατά τη διάρκεια της έξαρσης της αγοράς ακίνητων περιουσιών το 1910-1911 στο Λος Άντζελες, ανατέθηκε στον αρχιτέκτονα John Parkinson να επανασχεδιάσει το πάρκο στο ύψος της Beaux Arts. Το 1918, μία εβδομάδα μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η πλατεία μετονομάστηκε προς τιμήν του στρατηγού John Pershing, διοικητή των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων στο εξωτερικό.

Όπως πολλά αστικά πάρκα, ο σταδιακός σχεδιασμός της πλατείας, ακολουθούσε τις τάσεις της αστικής ανάπτυξης του Λος Άντζελες. Η μη ανατρέψιμη επέμβαση στις αρχές της δεκαετίας του 1950 στην πλατεία με το σχεδιασμό ενός υπογείου χώρου στάθμευσης είχε ως αποτέλεσμα να αντικατασταθούν οι υφιστάμενες πυκνές φυτεύσεις. Ωστόσο η αλλαγή αυτή συνέβαλε και στην αντιμετώπιση της εγκληματικότητας. Με ράμπες πρόσβασης στο γκαράζ να αποκόπτουν το πάρκο από τη γύρω περιοχή, η πλατεία σταδιακά έπεσε σε αχρηστία και ερείπωση καθ' όλη τη δεκαετία του '60 και του '70. Ο τρέχων σχεδιασμός είναι μια συνεργασία μεταξύ των αρχιτεκτόνων Ricardo Legorretta και Laurie Olin καθώς και της καλλιτέχνιδος Barbara McCarren. Το επανασχεδιασμένο πάρκο άνοιξε το 1994.

εικόνα 44_
Η πλατεία πριν την έναρξη των επεμβάσεων

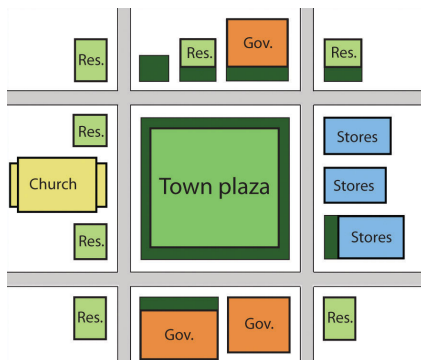

εικόνα 45_
Η όψη της πλατείας από το βόρειο τμήμα της

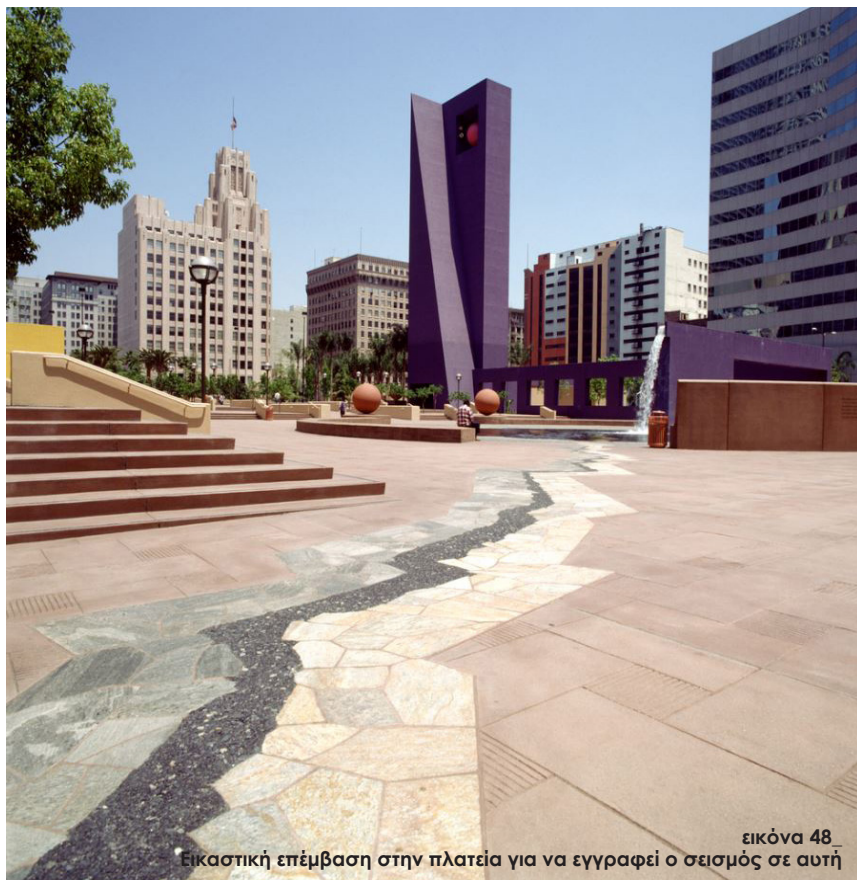
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ _ Συνθετική αρχή του Legoretta αποτελεί η ένταξη στο τοπίο και το έδαφος. Ο γενικός στόχος είναι να σχηματοποιηθεί μια διακριτή ποιότητα. Στο μέσο των δύο μεγαλύτερων πλευρών του οικοδομικού τετραγώνου της πλατείας κυριαρχούν δύο δομές. Στο ανατολικό άκρο, ένα δεκαόροφο μοβ καμπαναριό χρησιμεύει ως ένα κομβικό σημείο και εξισορροπεί την κλίμακα των ψηλών κτιρίων γύρω από το πάρκο. Στην κορυφή του πύργου, στεγάζεται μια ροζ σφαίρα, ως αφαίρεση της παραδοσιακής καμπάνας. Στο δυτικό άκρο, ένα ισόγειο φωτεινό κίτρινο περίπτερο στεγάζει ένα καφέ και ένα χώρο γραφείων για το αστυνομικό τμήμα. Αυτές οι δύο δομές, σε συνδυασμό με την ενδιάμεση πορεία μεταξύ τους, χωρίζουν το πάρκο σε δύο κύριες ζώνες. Στο βόρειο άκρο του πάρκου, χλοοτάπητες έχουν δημιουργήσει ένα αμφιθέατρο, το οποίο προορίζεται να φιλοξενήσει εκδηλώσεις και παραστάσεις, ενώ η νότια πλευρά του πάρκου κυριαρχείται από το στοιχείο του νερού που τροφοδοτείται από ένα υδραγωγείο που εκτείνεται από τη βάση του καμπαναριού, υπενθυμίζοντας την υποδομή διανομής του νερού στη Νότια Καλιφόρνια. Ο σχεδιασμός περιλαμβάνει μια σειρά από έργα τέχνης στο δημόσιο χώρο που παραπέμπουν στην ιστορία της πόλης, όπως τα άλσιν με πορτοκαλιές, ένα τυποποιημένο ρήγμα από σεισμό, και ένα σιντριβάνι εμπνευσμένο από τα υδραγωγεία που τροφοδοτούσαν με νερό το Λος Άντζελες

εικόνα 46_
Το περίπτερο που σχεδιάστηκε από τον Legoretta

εικόνα 47_
 Τυπική διάρθρωση των δημόσιων χώρων στις ισπανικές αποικίες της Αμερικής

εικόνα 48_
 Εικαστική επέμβαση στην πλατεία για να εγγραφεί ο σεισμός σε αυτή

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ - ΜΝΗΜΗ _ Αυτό που χαρακτηρίζει το Μεξικό αλλά και πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής είναι η ελευθερία και η τόλμη στη χρήση χρωμάτων. Η δημιουργία της πλατείας συμβολίζει την ίδρυση των ισπανικών πόλεων στην Αμερική και συγκεκριμένα του Λος Άντζελες. Δύο νοητοί άξονες στις κατευθύνσεις Β-Ν και Α-Ν διασταυρώνονται στο κέντρο της πλατείας σχηματίζοντας έναν σταυρό. Με τον ίδιο τρόπο που πάνω σε μια αντίστοιχη διαμόρφωση τοποθετούσαν παραδοσιακά στις πρώτες ισπανικές πόλεις τα δημόσια κτίρια, τοποθετήθηκαν στην πλατεία διάφορα στοιχεία, όπως ένα σιντριβάνι, περίπτερα, πράσινοι χώροι, κλπ.⁴²

Στο συγκεκριμένο έργο του Legoretta παρατηρείται ένας συνδυασμός στοιχείων της λαϊκής μεξικάνικης αρχιτεκτονικής και των αντιλήψεων των Μεξικανών μοντερνιστών, ιδίως του Luis Barragan σχετικά με την αρχιτεκτονική και το τοπίο. Για τον Barragan η αρχιτεκτονική πρέπει να πληρεί την έννοια της πνευματικότητας. Ανέπτυξε την έννοια αυτή χρησιμοποιώντας στοιχεία όπως οι τοίχοι, το νερό, η βλάστηση, το φως και το χρώμα δημιουργώντας διαχρονικούς χώρους στους οποίους μπορούμε να αισθανθούμε το πέρασμα του χρόνου ή των εποχών. Αυτά ακριβώς τα στοιχεία παρατηρούνται και στη συγκεκριμένη επέμβαση.

Το έργο του αρχιτέκτονα Ricardo Legoretta συσχετίζεται επίσης και με την τάση του «κριτικού τοπικισμού». Με τον όρο κριτικός τοπικισμός προσδιορίζεται η ταυτότητα ορισμένων τοπικών σχολών αρχιτεκτονικής, αρχιτεκτονικών κινήματων και αρχιτεκτόνων που είχαν την πρόθεση να εκπροσωπήσουν τις περιοχές στις οποίες γεννήθηκαν και να αντιμετωπίσουν την έλλειψη τοπικής αναφοράς και ταυτότητας στη σύγχρονη αρχιτεκτονική.

Ωστόσο ο σχεδιασμός της πλατείας αποτελεί μια προσέγγιση πιο μεταμοντέρνα και περισσότερο εικονογραφική. Οι αρχιτέκτονες στοχεύουν στην ανάδειξη των γνωρισμάτων του τόπου μέσω μιας κατασκευασμένης ταυτότητας, στη χρήση παραδοσιακών στοιχείων στην αρχιτεκτονική, στη χρήση τοπικών υλικών και πρακτικών κατασκευής, στη χρήση του φωτός του κάθε τόπου μέσω του οποίου αναδεικνύεται το ογκομετρικό και η αξία του έργου. Επικρατεί η αντίληψη ότι το περιβάλλον δε βιώνεται μόνο οπτικά αλλά παίζει κυρίαρχο ρόλο η βιωματική εμπειρία από την κίνηση στο χώρο. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω τεθλασμένων γραμμών στην πορεία μέσα στην πλατεία χρήση υλικών με έντονη υλικότητα και φωτός σε διάφορες βαθμίδες. Ακόμη η χρήση έντονων χρωμάτων λειτουργεί επιτυχώς στην πρόσδοση του χαρακτήρα καθώς και στην αντίληψη της εικόνας από τους χρήστες.

⁴² Το ισπανικό αποικιακό αστικό πρότυπο είχε μια πλατεία στο κέντρο της πόλης με κυβερνητικά κτίρια γύρω από αυτή και μια καθολική εκκλησία από τη μία πλευρά.

εικόνα 49_
Η πλατεία Μοναστηρακίου

εικόνα 50_
Η εκκλησία της Παντάνασσας

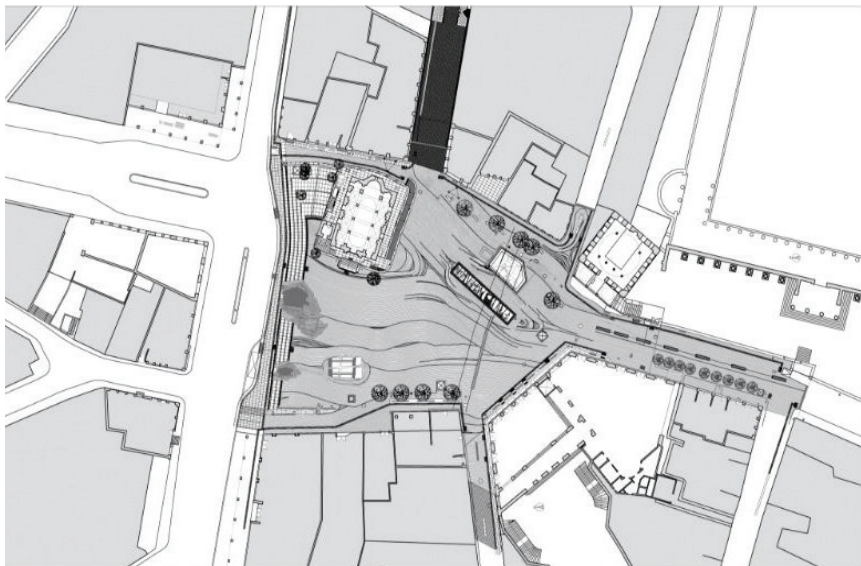
ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΥ_ Ν. ΚΑΖΕΡΟΣ, Ζ. ΚΩΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Β. ΜΑΝΙΔΑΚΗ, ΧΡ. ΠΑΡΑΚΕΝΤΕ, Ε. ΤΖΙΡΤΖΙΛΑΚΗ

διασχίζοντας τον σταθμό - πλατεία

Η πλατεία Μοναστηρακίου είναι ένας υπολειμματικός χώρος που έχει προκύψει από διαδοχικές μεταβολές στον ιστό της πόλης, χωρίς εμφανή πρόθεση δημιουργίας μιας πλατείας. Είναι περισσότερο μια συμπωματική τοπική αστική διεύρυνση. Είναι κάτι ανάμεσα σε δρόμο και πλατεία. Υπό αυτή την έννοια συνδυάζει σύμφωνα με τον αρχιτέκτονα Νίκο Καζέρο τη γραμμική αφήγηση ενός δρόμου με τη σύγχρονη αφήγηση μιας πλατείας.

Η σημερινή πλατεία είναι το αποτέλεσμα ενός ευρωπαϊκού αρχιτεκτονικού διαγωνισμού. Ο χώρος που σχεδιάστηκε αποτελούσε ανέκαθεν πέρασμα καθώς βρίσκεται ανάμεσα σε σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους της πόλης, στην εμπορική οδό Ερμού και στο παζάρι. Διέρχονται από εκεί η γραμμή του ηλεκτρικού (ΗΣΑΠ), που συνδέει το λιμάνι του Πειραιά με τα βόρεια προάστια της Αθήνας, καθώς και η νέα γραμμή του μετρό που συνδέει τα νότια προάστια και με το αεροδρόμιο. Σχεδιάστηκε δηλαδή ένα κομβικό, κεντρικό και πολυεπίπεδο σημείο της πόλης.

Το 1998 πραγματοποιήθηκε ο ευρωπαϊκός αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για την διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου και η πρόταση διακρίθηκε με το Α' βραβείο. Το 2006 εγκρίθηκε οριστικά η μελέτη του έργου και τον Οκτώβριο του 2007 ξεκίνησαν οι εργασίες υλοποίησής του. Τον Δεκέμβριο του 2008 η πλατεία αποδόθηκε στην πόλη.⁴³

εικόνα 51, 52_
 Σχέδιο και φωτογραφία της γενικής διάταξης

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ _ Η καινούρια διαμόρφωση του Μοναστηρακίου στηρίχτηκε όπως παρατηρούμε σε μεγάλο βαθμό στις πολλαπλές ιδιότητες του χώρου ως σταθμός-πλατεία-πέρασμα. Δημιουργήθηκε έτσι ένας κενός χώρος , μια ανοιχτή πλατεία προς διέλευση , στάση , συνάντηση και άλλα πολλαπλά δρώμενα. Η πολυμορφία της περιοχής μαζί με ένα τοπίο ετεροτήτων στο οποίο συνυπάρχουν οι διαφορετικότητες της Αθήνας είναι βασικά στοιχεία της πλατείας, τα οποία και δημιούργησαν την ιδέα για το πολύχρωμο μωσαϊκό και τις ροές. Οι μεταλλικές κατασκευές που δημιουργούνται στις απολήξεις του μετρό, αν και τώρα περισσότερες -δεν χαμήλωσε μια απόληξη, όπως προβλεπόταν- δηλώνουν τους κατακόρυφους υπόγειους άξονες του μετρό και χρησιμοποιούνται ως καθιστικά ή φωτιστικά σώματα, όπως είχαν περιγραφεί και στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό. Μπορούμε να έχουμε μία ανάγνωση των επάλληλων επιπέδων του χώρου σε τομή. Κι αυτή δείχνει να συνυπάρχει αρμονικά με την ευρύτερη ιστορική περιοχή: τον αποκατεστημένο από τους σεισμούς του 1999 ναό της Παντάνασσας, τη θέα της Ακρόπολης, την αρχαία Αγορά, τη Βιβλιοθήκη του Αδριανού και τη Ρωμαϊκή Αγορά. Σε χαμηλότερο επίπεδο έχουμε την εκκλησία της Παντάνασσας και τον ανοιχτό περίβολό της, ενώ στο χαμηλότερο επίπεδο του σταθμού ΗΣΑΠ, στην αποβάθρα προς Κηφισιά, μπορούμε να βρεθούμε στον επίσης διαμορφωμένο χώρο της αρχαιολογικής ανασκαφής δίπλα στην κοίτη του ποταμού Ηριδανού. Οι απολήξεις του μετρό εξέχουν της πλατείας και διαμορφώνονται σαν δύο μεγάλα καθιστικά και σαν μια κατασκευή-φωτεινό σώμα. Ο φωτισμός της ορίζει το ψηλότερο επίπεδο της δημιουργώντας νυχτερινές θεματικές ενότητες. Με τον τρόπο αυτό ένας χώρος διέλευσης μετασχηματίζεται σε χώρο στάσης, συνάντησης και δρώμενων. Σε ένα δημόσιο χώρο όπου οι πολλαπλές ταυτότητες μπορούν να συναντηθούν

«Επιδιώξαμε ο χώρος να παραμείνει ελεύθερος, να αποκτήσει την μεγαλύτερη δυνατή ευρυχωρία. Χρησιμοποιήσαμε για αυτή την απόφαση τον όρο «κενός χώρος». Ο κενός χώρος είναι μια ανοιχτή συνθήκη που επιτρέπει διαφορετικές αφηγήσεις. Προτείνουμε επίσης να μην προστεθούν νέες κατασκευές, να μην δημιουργήσουμε δηλαδή περισσότερες δεσμεύσεις στο χώρο από τις υπάρχουσες. Αυτό θα διασφάλιζε και θα βοηθούσε την κίνηση και την παραμονή των πολιτών και των επισκεπτών. Παράλληλα θα ενεργοποιούσε την τοπογραφία της τοποθεσίας. Εντείνουμε αυτή την βασική απόφαση με τον σχεδιασμό ενός πολύχρωμου λιθόστρωτου από ροές που ακολουθούν την τοπογραφία και σχηματίζουν δίνες γύρω από τις κατασκευές-αντικείμενα που αναπόφευκτα βρίσκονται μέσα στην πλατεία. Το λιθόστρωτο αυτό απλώνεται σε όλη την επιφάνεια που ορίζεται από τα περιμετρικά κτήρια και εισρέει στους δρόμους που καταλήγουν στην «πλατεία».⁴⁴

44_ Καζέρος Ν., Διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου: «Η πλατεία ως κενός χώρος της πόλης...σημειώσεις με ελάχιστη απόσταση», περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 73, σελ.42

Το στοιχείο, όμως, που δίνει χρώμα και χαρακτήρα στη νέα πλατεία είναι το πολύχρωμο, λιθόστρωτο μωσαϊκό της: ως βυζαντινή υπόμνηση συμβατή και με το εκκλησάκι της Παντάνασσας του 10ου αιώνα μ.Χ. που κυριαρχεί στον χώρο, απομεινάρι του Μεγάλου Μοναστηρίου που ιδρύθηκε στην περιοχή τον 10ο ή 12ο αιώνα. Αυτό ήταν που χάρισε και το όνομά του στο σημερινό Μοναστηράκι. Το μεγαλύτερο μέρος της πλατείας ήταν κάποτε η αυλή του. Το λιθόστρωτο δάπεδο με τα γαιώδη χρώματα, που καλύπτει πια την πλατεία, συντίθεται από ποικίλα πετρώματα, κομμάτια γυαλιού και διάσπαρτους χυτούς κυβόλιθους με διαφόρων ειδών παραστάσεις. Οι ιριδισμοί του γυαλιού κάτω από το αττικό φως και οι παραστάσεις των κυβόλιθων (ποτάμια κ.ά.) ενισχύουν διακριτικά την εικαστική διάσταση του αρχιτεκτονικού σχεδίου -περισσότερο εμφανή στη λύση που βρήκαν οι αρχιτέκτονες για να καλύψουν τους αντιαισθητικούς αεραγωγούς του Μετρό. Τους έδωσαν την όψη γλυπτών κατασκευών ή τη μορφή υπερυψωμένων πάγκων.⁴⁵

εικόνα 53
Το λιθόστρωτο μωσαϊκό

45_ Καρουζάκης Γιώργος, *Πλατεία στις όχθες του Ηριδανού, άρθρο*, Ελευθεροτυπία, Αθήνα, Τρίτη 23 Δεκεμβρίου 2008

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ - ΜΝΗΜΗ _ Το Μοναστηράκι αποτελεί έναν αστικό κενό χώρο, ο οποίος πλάθεται από τον χρόνο και την ανθρώπινη δραστηριότητα που τον ακολουθεί. Η σημερινή ταυτότητά του οφείλεται σε μια συνεχώς μεταβαλλόμενη αμοιβαία σχέση των χρήσεων που εκδηλώθηκαν και των υλικών στοιχείων που χρειάστηκαν για να λάβουν υπόσταση αυτές στο πέρασμα του χρόνου. Οι αρχιτέκτονες κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης αυτού του άτυπου συμπυκνωτή χρήσεων προσπάθησαν να επιλύσουν και να διευθετήσουν τις πολλαπλές αντιπαραθέσεις από δημόσιους φορείς και ιδιωτικά συμφέροντα που εκδηλώθηκαν και σχετίζονταν με το χώρο αυτό ώστε να τον μετατρέψουν σε ενιαίως αστική πλατεία.

Συνεπώς, ο σημερινός σχεδιασμός της πλατείας θέτει τις βάσεις ισότητας όλων των διαφορετικών χρηστών στο δημόσιο χώρο και ταυτόχρονα όμως τη μη ιδιοποίησή της από κανέναν. Είναι ένα αστικό πέρασμα σχεδιασμένο αποκλειστικά για την ιδιοποίησή του από το πλήθος των μοναδικοτήτων. Η εμπειρία αυτή ενισχύεται και από τη θέση του σταθμού του μετρό που τροφοδοτεί συνεχώς την πλατεία με ανθρώπινη δραστηριότητα.

Η χωρική αντίληψη της πλατείας υποβάλλεται σε έναν διαρκή ανασχηματισμό μέσω των πολλαπλών κινήσεων αλλά προσφέρει πάντα χρόνο και ευκαιρίες στον χρήστη ώστε να αποφασίσει τι θέλει να κάνει μέσα σε αυτή. Κάθε σημείο της μπορεί να οικιοποιηθεί ως σημείο στάσης ή κίνησης προς οποιαδήποτε κατεύθυνση. Αυτό επιτυγχάνεται λόγω της έλλειψης χώρων με συγκεκριμένες ιεραρχήσεις και ταυτότητες. Ως αποτέλεσμα αυτού όλες οι επικράτειες μπορούν να αποκτήσουν πολλαπλά νοήματα.

Η αδυναμία θέσπισης σταθερών χωρικών δεδομένων οδηγεί στη διαρκή μετάλλαξη νέων προγραμματικών σεναρίων με διαφορετική εμβέλεια και χαρακτήρα. Εδώ, η ταυτότητα του χρήστη αποκτά την προσωπική δυναμική που της αναλογεί και καθιστά μία καινούρια ισορροπία με τις ήδη υπάρχουσες στο συγκεκριμένο χώρο. Οι σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών ερμηνειών από τους χρήστες είναι που καθιστούν το χώρο έναν πυκνωτή ιδιοτήτων ώστε και αποκτά τελικά νόημα ως δημόσιο πέρασμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά από ανάλυση όλων των παραδειγμάτων γίνεται σαφές το πόσο σημαντικός παράγοντας είναι η αναπαράσταση της μνήμης ως εργαλείο σκέψης και σχεδιασμού στην αναζωογόνηση του σημερινού δημόσιου χώρου. Σε όλες τις επεμβάσεις που προαναφέρθηκαν , οι αρχιτέκτονες αποκρυπτογραφώντας τόσο την εικόνα και τα σύγχρονα βιώματα όσο και την ιστορία, αντιμετώπισαν κάθε περίπτωση με διαφορετικό λεξιλόγιο μεν, αλλά με κοινό γνώμονα την ανάδειξη του πνεύματος του τόπου. Οι μελέτες είναι ενταγμένες σε διαφορετικά αστικά περιβάλλοντα γεγονόσ που μας οδηγεί στο να μη μπορούμε να αναχθούμε σε γενικά συμπεράσματα για την στρατηγική σχεδίασης του κοινόχρηστου αστικού χώρου ωστόσο μας οδηγεί σε κάποιες παραδοχές. Οι χρήσεις που επικρατούν στις περιοχές , η μορφή του δικτύου κινήσεων, η ποικιλομορφία των ανθρώπων που συχνάζουν , οι σχέσεις των χώρων με τα τοπία της πόλης, είναι όλα διαφορετικά . Ωστόσο, επειδή οι αστικές πλατείες οργανώνουν το χώρο ως υποδοχή των ανθρωπίνων σχέσεων και δραστηριοτήτων ,η θέα και η συνάρτηση των ανθρωπίνων σωμάτων αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του τρόπου που τα αντιλαμβανόμαστε. Η έμφαση στη συλλογική παρουσία πιστοποιεί έναν ιδιαίτερο τρόπο μελέτης της χωρικής μορφολογίας των πλατειών. Οι δημόσιοι χώροι αποδίδουν νοήματα μέσω της οργάνωσης των χρήσεων καθώς και των κινήσεων και στάσεων σε αυτούς και αυτό ακριβώς είναι που καλούνται οι αρχιτέκτονες να επαναπροσδιορίζουν κρατώντας βέβαια επαφή με τις ρίζες ,την παράδοση και το παρελθόν κάθε τόπου. Συνεπώς, μια τεχνική που συναντάται κοινή στα παραδείγματα είναι η εξής:

Τα στοιχεία που απαρτίζουν το εκάστοτε αστικό περιβάλλον διαβάζονται και αναγνωρίζονται από τους μελετητές ,ενσωματώνονται στο σχεδιασμό και αντιλαμβάνονται είτε:

- 1.** με άμεσο, απόλυτα διακριτό τρόπο όπως τα φωτιστικά στην Schouburgplein ή το δίκτυο γραμμικών δεξαμενών νερού στην Banyoles.
- 2.** με έμμεσο, δηλαδή υποδηλώνονται στις πλακοστρώσεις όπως το μωσαϊκό στο Μοναστηράκι και την οργάνωση των κοινόχρηστων χώρων στην Pershing Square.

Οι σχέσεις των ανθρώπων καθορίζουν την ταυτότητα ενός τόπου και αφήνουν τα ίχνη τους στο δημόσιο χώρο. Η πλατεία ως μέρος του υπαίθριου κοινόχρηστου γίνεσθαι αποτελεί ένα πεδίο συγκρότησης της κοινωνίας. Η συλλογική ταυτότητα της πόλης συμπυκνώνεται στην χωρική εμπειρία της πλατείας στην οποία παρελαύνουν ταυτόχρονα έτερες πραγματικότητες. Είναι ένας συλλογικός χώρος κοινής αντίληψης για την πόλη. Επομένως κάθε αρχιτεκτονική επέμβαση πρέπει να διασφαλίζει την ανθρωπινή παρουσία και αυτό επιτυγχάνεται μόνο εάν διασφαλίζεται η οικειοποίηση. Και συνεπώς δεν έχουμε οικειοποίηση εάν δεν έχουμε παρουσία του παρελθόντος τόσο με υλικό όσο και με άυλο τρόπο. Ο Juhami Pallasmaa υποστηρίζει ότι «κατανοούμε και

θυμόμαστε ποιοι είμαστε μέσω των κατασκευών μας, τόσο των υλικών όσο και των πνευματικών».

Η αντιμετώπιση του περιβάλλοντος χώρου από την πλευρά των αρχιτεκτόνων οφείλει κατά την άποψή μας να είναι όχι μόνο μια απλή παρατήρηση του υπάρχοντος νοήματος, μιας ήδη υπάρχουσας ταυτότητας προς ανάσυρση, αλλά μέσω αυτή να προσανατολίζει και να προωθεί μια ανακάλυψη των νέων δυνατοτήτων του τόπου. Επομένως, ο χειρισμός κατά τον σχεδιασμό του ζητήματος της μνήμης ως κάτι που βρίσκεται σε διαρκή μεταβολή ανάλογα με το υποκείμενο και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ενεργοποιείται, θα πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να μπορεί να εξασφαλίζει τη δυνατότητα προσωπικής ερμηνείας. Με άλλα λόγια θα πρέπει να αξιοποιείται η ιδιότητα της μνήμης να μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο . Για το λόγο αυτό οι προτεινόμενες χωρικές διαμορφώσεις οφείλουν να είναι ευέλικτες πρώτα ως προς την οργάνωση του χώρου και σε επόμενο επίπεδο στην κατασκευή τους έτσι ώστε να μην ακυρώνουν μελλοντικές ερμηνείες τόσο από τους επισκέπτες όσο και από τους μελετητές.

Οι σημερινές ανησυχίες σχετικά με την ασάφεια και τη σύγχυση που παρουσιάζεται στους σημερινούς δημόσιους χώρους της Αθήνας οφείλεται σε ποικίλους παράγοντες όπως η απουσία σχεδίων σωστά κατανεμημένων χρήσεων γης και έλλειψης μελετών διαμόρφωσης υπαίθριου χώρου. Με την ανάληψη των Ολυμπιακών αγώνων παρεμβάσεις της σύγχρονης υψηλής αρχιτεκτονικής εντάχθηκαν με σκοπό να αναβαθμιστεί η εικόνα της πόλης. Σε αρκετές όμως περιπτώσεις διαπιστώνεται η εξάλειψη των τοπικών ιδιαιτεροτήτων με την εισαγωγή αυτή των διεθνών προτύπων. Τα τελευταία χρόνια τα έργα που διαμορφώθηκαν στις μεγάλες πλατείες του αθηναϊκού ιστού ακολουθούν σχεδιαστικά κλισέ και ορίζουν ένα τοπίο ολοένα και περισσότερο αδιάφορο, παρά την ποικιλία στοιχείων που αυτό προσφέρει σε σχέση με το ιστορικό παρελθόν. Από την άλλη πλευρά βέβαια τέτοιες χωρικές ασυνέχειες και ασάφειες μέσα στο αστικό τοπίο , καλούν τους σχεδιαστές να εφευρίσκουν ιδέες για να τις αποκαταστήσουν. Το ίδιο ισχύει και για τη διαχείριση των χώρων αυτών.

Στον 20ο αιώνα οι πόλεις ορίζονται ολοένα και λιγότερο από τα υλικά στοιχεία τους. Τα κτίσματα αδυνατούν πλέον να ορίσουν τόπους. Η αρχιτεκτονική αναλαμβάνει έναν νέο ρόλο. Πρέπει να συμπυκνώσει την εμπειρία της πόλης και να μας την παρουσιάσει με όλα τα πρόσφορα μέσα. Ο σύγχρονος αστικός σχεδιασμός που έχει σαν προτεραιότητα τη δημιουργία λειτουργικών χώρων με ως επί το πλείστον κριτήρια εντυπωσιασμού και κατανάλωσης παραμελεί σημαντικά, σε αντίθεση με το παρελθόν, τις παραμέτρους που αναδεικνύουν την πλατεία σε προνομιακό χώρο συλλογικής συνύπαρξης και συνείδησης της ίδιας της πόλης και της κοινωνίας. Οι σχολιασμοί στα παραδείγματα που επιλέχθηκαν με γνώμονα την ανάδειξη της ταυτότητας του τόπου δεν εξαντλούν το ζήτημα της πλατείας και του αστικού ρόλου της σχετικά με αυτό,

πλην όμως αποτελούν μια μικρή συμβολή στην ανάδειξη και αντιμετώπιση του προβλήματος, της αυθαίρετης κακοποίησης του δημόσιου χώρου, που βιώνουμε καθημερινά, ιδιαίτερα στη χώρα μας.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

CHRISTIAN NORBERG-SCHULZ

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ, ΓΙΑ ΜΙΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ,
1979/2009, ΑΘΗΝΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΜΠ

ALDO ROSSI

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ, 1966/1991, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. UNIVERSITY STUDIO PRESS

KEVIN LYNCH

THE IMAGE OF THE CITY, 1960 CAMBRIDGE MASSACHUSETTS, HARVARD UNIVERSITY PRESS

KENNETH FRAMPTON

ΜΟΝΤΕΡΝΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ, 1999 ΑΘΗΝΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΜΕΛΙΟ

HEIDEGGER MARTIN

«...ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΚΑΤΟΙΚΕΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ...», 2008 ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ

AARON BETSSKY & ERIK ADIGARD

ARCHITECTURE MUST BURN, A MANIFESTO FOR AN ARCHITECTURE BEYOND BUILDING,
2000 ΛΟΝΔΙΝΟ ΕΚΔΟΣΕΙΣ THAMES AND HUDSON

MAURICE HALBWACHS

LA MÉMOIRE COLLECTIVE, Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ, ΜΑΙΟΣ 2013 ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

PIERRE NORA

BETWEEN MEMORY AND HISTORY. LES LIEUX DE MÉMOIRE, 1989 REPRÉSENTATIONS VOL.
26 SPRING

JAMES RUSKIN

THE SEVEN LAMPS OF ARCHITECTURE, 1989 ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ

OMA/REM KOOLHAAS & BRUCE MAU

S,M,L,XL, 1995 NEW YORK THE MONACELLI PRESS

GUY BURGEL

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΠΟΛΗ 2. ΑΠΟ ΤΟΝ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ,
ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΛΕΘΡΟΝ

KNAPP, A. B. & W. ASHMORE,

ARCHAEOLOGICAL LANDSCAPES: CONSTRUCTED, CONCEPTUALIZED AND IDEATIONAL.
IN ARCHAEOLOGIES AND LANDSCAPE: CONTEMPORARY PERSPECTIVES, MALDEN
MASS: BLACKWELL

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι., & ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Ι.

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ 1999 ΑΘΗΝΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΜΠ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΧΩΡΟ ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΒΟΣ
ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΑΘΗΝΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΛΒΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΣ ΙΩΝ ΤΕΡΖΟΓΛΟΥ

ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟΝ 20Ο ΑΙΩΝΑ , 2009 ΑΘΗΝΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΗΣΟΣ

ΣΚΟΥΤΕΛΗΣ ΝΙΚΟΣ

ΜΕΤΑΛΛΑΣΣΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΕΙΣ, Η ΠΟΛΗ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΑΡΥΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ν.

ΤΑ ΕΠΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, 2008 , ΑΘΗΝΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΗΜΑΙΟΦΟΡΙΔΗΣ

Ο ΤΟΠΙΚΙΣΜΟΣ ΣΑΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ, 1983 ΘΕΜΑΤΑ ΧΩΡΟΥ+ΤΕΧΝΩΝ , ΑΘΗΝΑ ,ΤΕΥΧΟΣ 14

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΕΤΡΙΔΟΥ

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΩΣ ΜΝΗΜΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ALDO ROSSI, ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ, ΑΘΗΝΑ ,ΜΑΙΟΣ-ΙΟΥΝΙΟΣ 2004,ΤΕΥΧΟΣ 45

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΙΩΣΗΦ

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ-Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ , 2003 ΑΘΗΝΑ, ΑΠΟ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ Ε.Μ.Π.

Δ. ΚΑΝΝΑΣ – Ε. ΚΟΥΦΕΛΗ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2004,ΑΘΗΝΑ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ, ΤΕΥΧΟΣ 47

Ε. ΠΟΡΤΑΛΙΟΥ

ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΣ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ, ΤΕΥΧΟΣ 45, ΑΘΗΝΑ, ΜΑΙΟΣ- ΙΟΥΝΙΟΣ 2004

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΤΣΑΚΙΡΗ

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΚΟΙΝΟΦΕΛΕΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ-ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ΠΟΥ ΑΝΗΚΕΙ ΣΕ ΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Ε.Μ.Π.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΜΠΙΣΤΗ ΜΑΡΙΑΝΝΑ

ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΝΑΖΗΤΕΙΤΑΙ , ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧ/ΚΩΝ Ε.Μ.Π. ΑΘΗΝΑ 2012

ΞΕΝΙΑ ΣΑΡΑΣΙΩΤΗ

ΙΤΑΛΟ CALVINO, ΟΙ ΑΟΡΑΤΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ 2010

ΚΑΤΡΑΜΑΔΑΚΗ ΑΡΕΤΗ-ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΩΝΥΜΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ,ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2015 ΧΑΝΙΑ, ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

[HTTP://CLSARCHITECTURE.BLOGSPOT.GR](http://CLSARCHITECTURE.BLOGSPOT.GR)

[HTTP://WWW.PLAY-SCAPES.COM/TAG/ALDO-VAN-EYCK/](http://WWW.PLAY-SCAPES.COM/TAG/ALDO-VAN-EYCK/)

[HTTP://WWW.DIAKONIMA.GR](http://WWW.DIAKONIMA.GR)

[HTTPS://ARAMBARTHOLL.COM/BLOG/VIRTUAL-BERLIN-WALL](https://ARAMBARTHOLL.COM/BLOG/VIRTUAL-BERLIN-WALL)

[HTTP://ENTIRELANDSCAPES.SPACE/PLAZA-DE-LOS-FUEROS](http://ENTIRELANDSCAPES.SPACE/PLAZA-DE-LOS-FUEROS)

[HTTP://WWW.FONDATIONLECORBUSIER.FR](http://WWW.FONDATIONLECORBUSIER.FR)

[HTTPS://WWW.ARCHDAILY.COM](https://WWW.ARCHDAILY.COM)

[HTTP://WWW.WEST8.COM/PROJECTS/ALL/SCHOUWBURGPLEIN](http://WWW.WEST8.COM/PROJECTS/ALL/SCHOUWBURGPLEIN)

[HTTP://2.BP.BLOGSPOT.COM](http://2.BP.BLOGSPOT.COM)

